

Familjen & Döden

Familjers förhållningssätt
till sin förlust.

Föräldrars förhållningssätt
till sina kvarvarande barn.

*En tår på mitt hjärtans kind,
En tår på skogens ljuva lind,
En hjärtans tår gör djupa sår,
En linds tår gör inga sår,
Men ändå linden gråter
och i ditt hjärta låter
en droppe falla in
så du blir skär om kinn´.*

Maria Olander

Familjen & Döden

Familjers förhållningssätt till sin förlust.
Föräldrars förhållningssätt till sina kvarvarande barn

Jessica Ericson, Maria Millqvist
Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan
Stockholms Universitet

Abstract

The aim of this study was to explore the role of death in the Swedish family. How do parents and families cope with the loss of a child/sibling? How do the remaining children in a family fare after loss of sibling? The study was caused out partially through a selective review of the literature on children loss in families and partially through interviews with families who had experienced death of a child. The results were analysed with help of Family system theory, Emotional theory and with an Esoteric perspective. The findings of the study were that although families do eventually cope with the situation the majority is struggling to adjust. Open communication between family members is important and will depend on how parents cope with their own grief. How the remaining children are treated also depends on how parents cope. Sometimes communication is lacking due to fear of facing their children's pain. The study concludes that the way we are socialized in Sweden may alienate us from death and loss. Another conclusion is that philosophy of life seems important to be able to cope with loss.

Keywords: Death, sibling lose, parent child relations, bereavement, society
Sökord: Död, syskonförlust, föräldrar-barn relation, förlust, samhälle

Tack Hjalmar, Hans, Ellen och Ebba för att ni har stått ut med oss och vår mentala frånvaro under skapandet av denna uppsats!

Tack Stockholms Byggmästareförening, BF, och Hasse för att ni har generöst tillhandahållit oss vår forskarstuga och den service som ingick!

Alla ni människor som har reagerat på vårt ämne i samtal under detta arbete vill vi också ge ett tack!

Vi vill tacka våra respondenter för att vi har fått tagit del av Era historier!

Choklad har varit vår räddning för det måste vi rikta ett tack till chokladtillverkarna!

Tack till alla våra klasskamrater vi har haft under dessa år!

Katarina Mannheimer, vår handledare och Thomas Öhlund, vår momentlärare vill vi tacka för alla uppmuntrande ord och kreativa förslag!

BAKGRUND	1
KOPPLING TILL SOCIALT ARBETE	1
SYFTE	2
FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
UPPSATSENS AVGRÄNSNING	2
BEGREPPS FÖRKLARING	2
TIDIGARE FORSKNING OM SYSKONFÖRLUST	3
INTRODUKTION	3
FAMILJER	3
FÖRÄLDRAR	4
BARN DELAKTIGHET KRING DÖDEN.....	5
INDIVIDER OCH SORGBEARBETNING.....	5
METOD	6
DATAINSAMLING OCH URVAL – SELEKTIV FORSKNINGSÖVERSIKT.....	7
DATAINSAMLING OCH URVAL - INTERVJU	7
<i>Intervjuguide</i>	8
<i>Hermeneutisk vetenskapsfilosofisk position.....</i>	8
VALIDITET, RELIABILITET OCH GENERALISERBARHET	9
ANALYSMETOD.....	9
TEORETISKA PERSPEKTIV	10
FAMILJESYSTEMTEORI	10
<i>Subsystem/Delsystem</i>	11
<i>Gränser</i>	11
<i>Individen och Roller</i>	12
<i>Förändring och Utveckling</i>	12
<i>Förlust i familjesystemet.....</i>	13
EMOTIONSTEORI	13
<i>Känslan sorg</i>	14
ESOTERISKT PERSPEKTIV	15
<i>Rädsla för döden.....</i>	15
<i>Acceptans av döden</i>	15
<i>Försoning</i>	16
RESULTAT AV SELEKTIV FORSKNINGSÖVERSIKT	16
HISTORISKT OM DÖDEN.....	16
<i>Fruktan för döden.....</i>	16
<i>Döden som tabu</i>	17
OMGIVNINGEN	17
FAMILJERS FÖRHÅLLNINGSSÄTT	18
<i>Familjens känslomässiga anpassning.....</i>	18
<i>Familjens reaktioner</i>	19
<i>Familjens praktiska hantering.....</i>	19
KOMMUNIKATION	20
<i>Familjens kommunikation.....</i>	20
<i>Föräldrars kommunikation till kvarvarande syskon.....</i>	21
FÖRÄLDRARS FÖRHÅLLNINGSSÄTT	22
<i>Föräldrars reaktioner gentemot sina kvarvarande barn.....</i>	22
Depression.....	22
Överbeskydd och Skuld.....	22
Ersättning och Idealisering av det döda barnet.....	23
<i>Föräldrars hantering exkluderar barnen</i>	23
<i>Föräldrars stöd till barn.....</i>	24
<i>Hur barn involveras kring det praktiska vid förlusten.....</i>	24
ANALYS AV SELEKTIV FORSKNINGSÖVERSIKT	25
INNEBÖRD AV SYSKONFÖRLUST	25

<i>Funktionellt förhållningssätt</i>	25
<i>Dysfunktionellt förhållningssätt</i>	26
SOCIALISERING KRING DÖDEN	28
<i>Arv</i>	29
<i>Omgivning</i>	29
<i>Livsfilosofi</i>	30
DISKUSSION KRING SELEKTIV FORSKNINGÖVERSIKT	30
RESULTAT AV INTERVJUER	31
PRESENTATION AV FAMILJERNA	31
DÖDENS PLATS I FAMILJEN	32
<i>Omgivningen</i>	32
FAMILJENS FÖRHÅLLNINGSSÄTT	33
FÖRÄLDRARS FÖRHÅLLNINGSSÄTT	33
<i>Barns delaktighet vid förlust</i>	34
<i>Sorgen</i>	34
ANALYS AV INTERVJUER	35
ÖPPENHET	35
SKYDD	35
LIVSKUNSKAP	36
DISKUSSION KRING INTERVJUER	36
SAMMANFATTANDE AVSLUTNING	37
REFERENSER	38
BÖCKER	38
ARTIKLAR	39
RAPPORTER	40
BILAGA 1 – BREV TILL FÖRENING	41
BILAGA 2 - BREV TILL FÖRÄLDRAR	42
BILAGA 3 - INTERVJUGUIDE	43

-”Vad handlar er uppsats om?”

-”Dödens plats i samhället”

-”Jaha, oj (tystnad)” ”Det var tråkigt, eller jag menar..”

Varje gång vi har fått frågan om ämnet kring vår uppsats, har det pirrat i magen. Vilken reaktion kommer vi att få? Den reaktion vi beskrev är nog en av de vanligaste reaktioner vi har fått sedan vi började skriva vår uppsats. Den andra mer ovanliga reaktionen är att personen blir intresserad och/eller rörd och gärna berättar om sina personliga erfarenheter av förluster. Omgivningens reaktioner har sporrat oss och bekräftat vikten av att våga prata om döden. Vår förståelse om dödens plats i samhället är att den är osynlig trots att den är en naturlig del av livet. Enligt vår uppfattning är det idag få personer som vill prata om döden. Det är inte ens säkert att någon som är dödsjuk är villig att prata om döden. När någon har avlidit upplever vi att omgivningen drar sig undan från de drabbade. Människor vet inte hur de ska bete sig, vad de ska säga och väljer då istället tystnaden. Vi anser att om döden skall få en synligare plats i samhället måste vi börja med nästa generation, barnen och göra döden naturlig för dem. För att se om vår bild stämmer har vi valt att studera föräldrars förhållningssätt till sina barn vid en förlust i familjen, samt familjers förhållningssätt till en förlust av ett barn. Vårt valda ämne har gjort att vi själva behövt bearbeta vår syn på döden och vårt förhållningssätt till personer som drabbas av en förlust. Det som har varit till hjälp är stödet av varandra och att skrattet aldrig har varit långt borta. Under den tid vi arbetat med vår uppsats har Stockholms Stadsmuseum haft en utställning *Döden dö* och en doktorsavhandling *Liket i garderoben* av Ingeborg Svensson har publicerats. Dessa båda visar på att döden som ämne ligger i tiden.

Denna uppsats är upplagd på följande sätt: Uppsatsen inleds med en bakgrund som beskriver kopplingen till det sociala arbetet, syfte, frågeställningar, uppsatsens avgränsningar och begrepp. Sedan presenteras tidigare forskning kring syskonförlust inriktat på, vanliga områden inom forskningsområdet, familjers, föräldrars och barns roller vid syskonförlust. Tidigare forskning om sorgbearbetning kommer också presenteras. Därefter följer metodavsnittet som inleds med författarnas tillvägagångssätt. Detta avsnitt är sedan indelat i två olika datainsamlings- och urvalsavsnitt; selektivforskningsöversikt samt intervju. Därefter redogörs för validitet, reliabilitet, generaliserbarhet och analysmetod. Teoriavsnittet redogör för delar av och begrepp ur familjesystemteorin, emotionsteorin och det esoteriska perspektivet. Resultatet följer sedan och det är indelat i två delar. Det selektiva forskningsöversiktsresultatet inleds med en presentation av döden historiskt, sedan beskrivs hur omgivningen förhåller sig till familjer som förlorat ett barn. I detta avsnitt presenteras också familjers förhållningssätt till förlusten, familjens och föräldrarnas kommunikation samt hur föräldrar kan förhålla sig till sina kvarvarande barn. Sedan följer analys och diskussion. Nästa resultatavsnitt behandlar utfallet av intervjuerna. Det presenteras under rubrikerna, Dödens plats i familjen, Föräldrars och Familjers förhållningssätt till förlusten och de kvarvarande barnen. Även detta resultat följs av en analys och en diskussion. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande avslutning där allt knyts samman och förslag till fortsatt forskning ges.

Bakgrund

Nedan beskrivs bakgrunden till denna uppsats genom kopplingen till socialt arbete, syfte, frågeställningar, studiens avgränsningar samt begreppsförklaring.

Koppling till socialt arbete

År 2004 dog ca 91 000 personer i Sverige varav 791 barn mellan 0 och 19 år (Socialstyrelsen, 2007). Detta innebär att ett stort antal individer berörs av ett dödsfall, en förlust, men en

förlust kan var så mycket mer än att förlora någon nära till döden. En förlust kan vara en missbrukares sorg över det liv han/hon skulle kunna ha haft, att förlora sitt jobb eller att separera från sin partner. Flyktingfamiljer ställs inför en förlust i och med flytten till Sverige. Stora eller små förluster menar vi påverkar och drabbar de flesta någon gång i livet. Beroende på vår situation i livet och hur vi påverkas av en händelse kan vi ibland behöva professionell hjälp. Som yrkesverksam socionom är det kanske inte alltid vi möter människor som har förlorat en anhörig, men troligtvis möter vi många som har varit med om en förlust. Därför tycker vi att vårt valda problemområde är väl förankrat inom det sociala arbetets forskningsdisciplin.

Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka dödens plats i familjen i Sverige. Detta vill vi göra genom att undersöka föräldrars förhållningssätt till sina kvarvarande barn vid en förlust av ett barn/syskon samt undersöka familjers förhållningssätt till förlust av ett barn/syskon.

Frågeställningar

Vilken plats har döden i familjen i Sverige?

Frågeställningar till den selektiva forskningsöversikten:

Hur kan föräldrar förhålla sig till kvarvarande barn efter förlust av ett barn?

Hur kan familjer förhålla sig till förlusten av ett barn/syskon?

Frågeställningar till intervjuresultatet:

Hur kan föräldrar i Sverige förhålla sig till kvarvarande barn efter förlust av ett barn?

Hur kan familjer i Sverige förhålla sig till förlusten av ett barn/syskon?

Uppsatsens avgränsning

Vi har valt att studera dödens plats i familjen genom att studera syskonförlust. Inom syskonförlustområdet har vi valt att lägga fokus på föräldrars förhållningssätt till sina kvarvarande barn samt hur familjer hanterar förlust av ett barn. Vi har inte valt att fördjupa oss i någon specifikt område inom forskningsområdet av syskonförlust. Dock ligger vår tyngdpunkt på sjukdom som dödsorsak på grund av urval för intervjun. Vi har valt bort att se på vad förlusten innebär för barnen, föräldrarna är i fokus.

Begrepps förklaring

Familj: Vi har valt att definiera en familj som alla de personer som bor inom ett och samma hushåll. I vårt intervjuresultat har respondenterna själva fått definiera vad som är deras familj.

Familjers förhållningssätt: Familjens hantering och anpassning till sin förlust av ett barn/syskon.

Föräldrars förhållningssätt: Föräldrars hantering av kvarvarande syskon vid förlust av ett barn. Deras beteende emot kvarvarande barn, även med avseende på reaktioner så som skuldbeläggande och överbeskydd.

Kommunikation: Kommunikation definieras som processflöde i ett mänskligt system. Kommunikationen är processens bärare, det betyder att systemets alla processer utan undantag uppfattas via kommunikation både verbal och/eller icke verbal. (Runfors och Wrangsjö, 2000, s.64-65)

Tidigare forskning om syskonförlust

Under tidigare forskning kommer vi att presentera forskning som finns om närliggande aspekter av vårt fokus. Vi kommer att inleda med en Introduktion sedan följer rubrikerna: Familjer, Föräldrar, Barns delaktighet kring döden samt Individer och sorgbearbetning.

Introduktion

Stora forskningsområden inom syskonförlust berör perinatal död (Hutton & Bradley, 1994; Leon, 1986; Powell, 1991; Schwab, 1997; Wilson, 2001), symtom hos kvarvarande barn (Davies & McCown & Worden, 1999; Hutton & Bradley, 1994; Leon, 1986; Mahon & Page, 1995; McCown & Davies, 1995) och ungdomar (Hogan & Balk, 1990; Horsley & Patterson, 2006). Exempel på perinatal död är missfall och plötslig spädbarnsdöd. I studier om spädbarnsdöd framkommer det att det är skillnad på att förlora ett spädbarn än ett äldre barn. Syskonen i familjen har inte varit i kontakt med spädbarnet på samma sätt som föräldrarna. Föräldrarna kan också förneka det på ett annat sätt än när ett barn dör som varit en familjemedlem en längre tid. (Leon, 1986)

Förlust av barn/syskon genom olycka är det lite utforskat kring. Forskningen tyder dock på att där familjer har haft tid för förberedelser, som vid sjukdom, har förlusten varit lättare att bearbeta. (Horsley & Patterson, 2006) Forskningen kring syskonförlust riktar in sig specifikt på ungdomar då en förlust i ungdomsåren är speciellt känslig då ungdomar är i en utvecklingsfas av sitt liv (Horsley & Patterson, 2006). I forskning om symtom efter syskonförlust hos barnet, används ofta skalor som Child Behaviour Check List, CBCL, för att mäta vilka symtom de kvarvarande barnen uppvisar. Med CBCL har symtom som depression, aggressivitet och social återhållsamhet uppmätts. (Hutton & Bradley, 1994) I en annan studie i en jämförelse mellan föräldrars och barns upplevelse hur barnen påverkades av att förlora ett syskon, beskrivs symtom hos barnen som sorgsenhet som det mest förekommande symtomet. Även att barnet isolerade sig själv och dolde sin sorg var vanligt förekommande. (Mahon & Page, 1995) Forskningen fokuserar på mammorna, knappt alls på de friska syskonen, detta är anmärkningsvärt då det finns antydning till schizofreni i vuxen ålder hos barn som förlorar ett syskon. (Fanos, 1996, s.1) Flera forskare finner antydning till schizofreni i vuxen ålder hos barn som förlorar ett syskon. (Rosenzweig & Bray i Crehan, 2004)

Familjer

Walsh och McGoldrick (2004) tar upp sociokulturell påverkan i återhämtningen från en förlust. De menar att familjen påverkas av den sociopolitiska och historiska kontext kring förluster som finns. Familjens sociala och ekonomiska tillgångar påverkar även deras anpassning. I återhämtningsförmågan hos familjen är det viktigt att involvera den utvidgade familjen i sorgeprocessen. Även hos individen finns det olika genusbaserade och tvingande förväntningar på hur kvinnor och män ska hantera sorgen. (s.406-408; för mer ingående referenser hänvisas till källan) De får här medhåll av Bowlby-West (1983) som även hon säger att hur människor sörjer bestäms delvis av den kulturella och psykologiska ursprungliga kontexten.

Hur familjen skapar en mening med vad som har skett, genom en tro, andlighet eller övertygelse är av betydelse för hur familjen bearbetar och anpassar sig efter sin förlust. Tron om döden har bland annat sina rötter i religionen, etnicitet samt hur generationer innan har hanterat döden. (Walsh & McGoldrick, 2004 s.404-405; för mer ingående referenser hänvisas till källan) Rosen (1985) bekräftar att familjens religion påverkar dem positivt i samband med en förlust. Västvärldens värdering kring döden är att den skall kontrolleras och bemästras.

Även detta är en variabel som påverkar familjer i sin acceptans av det som skett. (Walsh & McGoldrick, 2004, s.404-405; för mer ingående referenser hänvisas till källan) Tidigare generationer påverkar dagens människor och deras sorgprocess. Religion kan spela en viktig roll med ritualer som är fundamentala för familje- och samhällssystemet. Det religiösa arvet från tidigare generationer passar dock inte alla familjer vilket gör att de måste hitta ett nytt sätt att hantera sin förlust. (Bowlby-West, 1983)

När en familj drabbas av en förlust behöver de inte bara hantera själva förlusten av en familjemedlem utan även förlusten av drömmar om framtiden. Individer i familjen har olika sätt att hantera förlusten. För att bearbetningen skall gå bra för familjen behöver alla ha empati och förtroende gentemot varandra. De behöver visa respekt och tolerans mot de olika reaktionerna som kan finnas inom familjen för att kunna behålla familjens sammanhållande kraft och balans. (Walsh & McGoldrick, 2004, s.397-401; för mer ingående referenser hänvisas till källan) En familj ur balans är mer skrämmande än döden själv. Barn vill att allt ska vara som vanligt. (Foster, 1990, s.17, 51)

Föräldrar

Forskningen kring syskonförlust behandlar till stor del hur föräldrar uppfattar sina barn efter syskonförlusten. Hur barnen påverkats och vilka beteenden de påvisar. Mammor och pappor uppfattar enligt forskningen sina barn på olika sätt. Tänkbar förklaring till detta menas vara att kvinnors och mäns socialisationsprocess är olika som barn. (Hogan & Balk, 1990) I ett träningsprogram för föräldrar i hur de ska förhålla sig till sina barn vid syskonförlust konstaterades att föräldrar har dålig kunskap om barn i förhållande till sorg. De vet att barn kan sörja. Hur länge, vilka uttryck barns sorg tar sig och vad som är normalt och inte normalt är dock föräldrarna okunniga i. Med så liten kunskap om hur barn sörjer hindrar de barnen i deras sörjande. (Hare & Skinner, 1988) Författarna får medhåll från andra forskare som menar att föräldrar inte är medvetna om barns sorg (Wolff i Powell, 1991).

Forskningen visar att förlust av ett barn kan ses som det värsta en människa kan utsättas för. Det beskrivs som att den vuxna förlorar en del av sig själv och framtiden. Det väcker extrema känslor hos föräldern som smärta och stress vilket gör föräldern dysfunktionell. När föräldern befinner sig i sorg kan kvarvarande barns beteende upplevas som extra påfrestande för föräldrarna. Går föräldern stärkt ur förlusten kan föräldrar uppleva att de kan klara vad som helst, dock finns sorgen där som en livslång process. Det får föräldrarna att känna stort tomrum och kan få dem på tankar om att själva vilja dö. (Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan)

När föräldrar förlorar ett barn behöver de stöd för att kunna stötta sina kvarvarande barn (Horsley & Patterson, 2006; Powell, 1991). Kommunala nätverk och professionella behöver bistå med sitt stöd till barnen när föräldrarna sörjer (Hindmarch, 1995). I många familjer konstateras att det är svårt att kommunicera om förlusten och tillåta minnen och känslor om den döde. För att detta ska vara möjligt konstaterar Hare och Skinner (1988) i Pratts (1985) och Raphaels (1983) forskning att föräldrarna behöver stöd och uppmuntran. Föräldrar upplever själva att de behöver hjälp med att kunna finnas tillhands för sina barn när de förlorat ett annat barn. Dock är det få som söker hjälp för att det är för svårt att prata om. (Powell, 1991) På grund av det tabu som ofta finns om att tala om förlusten i en familj som förlorat ett barn, behöver enligt Schwab all terapi fokuseras på att hjälpa föräldrarna att bearbeta sin sorg. På så sätt blir det möjligt att föra en öppen kommunikation inom familjen om förlusten. När föräldrar misslyckas med att bearbeta sin sorg kan det bero på olika faktorer. Föräldrar kan få för lite stöd från omgivningen och saker kan leda bort

uppmärksamheten från deras sorg, som sjukdom hos en förälder eller en graviditet. Det kan också finnas ett motstånd mot smärtsamma känslor och en vanföreställning om att livet snabbt ska återgå till det normala. (1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan)

Barns delaktighet kring döden

Philippe Ariés (1978) tar upp att barnen historiskt sätt ända fram till mitten av 1800-talet var närvarande vid och omkring den döende. Under senare hälften av 1800-talet menar Ariés att en förändring skedde, barnens närvaro vid dödsbädden började nu uppfattas som obekvämt. Författaren tar upp att barn idag tidigt får lära sig hur barn blir till, men vi säger exempelvis att farfar ligger och vilar. ”Barnen kommer inte längre med storken, det är de gamla som försvinner bland blomstren” (s.202) Psykiatriker Kübler-Ross (1974) tar upp barnets delaktighet i döden och att de ofta blir bortglömda, inte på grund av att vuxna inte bryr sig utan tvärtom. Hon menar att om barnet får vara med i samtal och diskussioner kring farhågor ger det dem en känsla av att inte vara ensamma i sin sorg. Det ger dem tröst i att veta att ansvaret och sorgen är delad. Vidare menar författaren att det gradvis hjälper dem att betrakta döden som en del av livet samt att den erfarenheten kan hjälpa dem att mogna och växa. (s.11-18, 152) Familjen är viktig för ett barn som förlorat ett syskon och påverkar barnets reaktioner på förlusten (Davies, 1988). Barns beteende kan reflektera föräldrars beteende vid en förlust av ett barn (Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan).

Efter en förlust kan barn uttrycka ilska för att fånga föräldrarnas uppmärksamhet, då föräldrarna är försjunkna i sin egen sorg (McCown & Davies, 1995). När ett barn i en familj har dött av sjukdom kan de kvarvarande barnen redan under lång tid ha blivit förbisedda och lidit brist på känslomässigt stöd. Det kan ge upphov till att syskonen känner sig arga och bittra innan och efter ett barn har dött. (Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan) Behandlas barnen fel av vuxna vid en syskonförlust kan det hindra och fördröja barns sörjande (Wolff i Powell, 1991). En förlust av ett barn i en familj kan påverka syskons utveckling. Tryggheten barn behöver finns inte där i barnets omgivning. (Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan) Bowen (2004) menar att barnen inte skadas av att exponeras inför döden, det som skadar dem är oron hos de överlevande. Blir barn utestängda menar han att det kan medföra att de får orealistiska och förvrängda fantasier och bilder som finns kvar livet ut. (s.331-335) I en undersökning av Worden (1996) om när barn förlorar en förälder deltog 95 procent av barnen på begravningen. Flera deltog också i förberedelserna inför begravningen, som att välja blommor, klädsel med mera. (s.23)

Individer och sorgbearbetning

James och Friedman (2004) hävdar att vi socialiseras felaktigt gällande sorg. Samhället lär ut hur vi ska hantera olyckor genom första hjälpen kurser, men inte hur individen ska hantera förluster. Vi socialiseras till att tro att sorg är något onormalt och onaturligt. Det gör att vi lär oss ett beteende för att hantera sorg av föregående generation som enligt författarna är felaktigt. James och Friedman ger sex exempel på dessa felaktiga föreställningar vi utrustas med. Vid en förlust uppmanas vi att inte gråta vilket har innebörden *var inte ledsen*. Är det så att vi förlorar någon genom separation uppmuntrar omgivningen oss med orden att ”det finns flera där ute”. När ett barns husdjur dör tröstar föräldrarna med att de inte ska vara ledsna, vi köper en ny. Det innebär att vi ska *ersätta förlusten*. Författarna menar att det leder till att vi inte avslutar vår känslomässiga bearbetning kring förlusten. Många föräldrar säger till sina barn när de gråter: ”gå till ditt rum”. Det innebär att vi socialiseras till att *sörja i ensamhet*. Som vuxna kanske vi säger till varandra ”låt henne vara i fred”, vilket har samma innebörd. En annan föreställning som har gått i arv från generation till generation är *att tiden läker alla sår*. Författarna påpekar att tiden läker ingenting, vi måste själva göra något under tiden. Det

femte exemplet är att *var stark* och då helst för någon annans skull, men hur vi ska vara starka är det ingen som förklarar. Att *hålla sig sysselsatt* är det sista exemplet på felaktiga föreställningar vi utrustats med. Att vara distraherad hindrar oss från tankar och tiden går, men det hjälper inte bearbetningsprocessen av förlusten. Dessa exempel som författarna har tagit upp menar de tillämpas överallt i västvärlden. Denna felaktiga socialisering kring sorg och förlust leder till att omgivningen kring en sörjande familj har svårt att närma sig och stödja. De upplever obehag när någon visar smärta och har inte fått lära sig hur vi ska prata med någon i sorg. (s.21-29)

När en medlem i en familj drabbas av en dödlig sjukdom, hamnar familjen i akut kris när de inser utgången av sjukdomen. När ett barn är dödsjukt medför det att föräldrarna var för sig hamnar i ett upprivet tillstånd av maktlöshet och ensamhet. Avståndet emellan dem ökar då de vill visa varandra hänsyn. Samtidigt kan vuxna förbereda sig inför vad som komma skall i sitt förstånd och intellekt. Efter döden kan sorgen drabba personerna på ett oväntat och kaotiskt sätt, trots att de tror sig vara förberedda. (Foster, 1990, s.11-18) Vid syskonförlust blir de kvarvarande barnen många gånger känslomässigt föräldralösa (Foster, 1990, s.11-18; Fanos, 1996, s.xi). Föräldrarna är inte tillgängliga som de brukar vara för sina barn på grund av den stora förlust som de drabbats av. (Foster, 1990, s.11-18) Föräldrarnas hantering av sin egen sorg påverkar hur barnen hanterar sin förlust (Foster, 1990, s.11-18; Fanos, 1996, s.1). Vanligt är att föräldrarna vill skydda sina barn från smärta som kan leda till att barnen blir mindre delaktiga i förlusten och får mindre stöd. (Foster, 1990, s.11-18) Barn har sin egna unika upplevelse när ett syskon dör. (Fanos, 1996, s.xi) Förutom att syskonen kan känna sig ensamma och övergivna kan de uppleva en oro och ångest för det sjuka syskonet. Blandat med detta kan de känna svartsjuka och avundsjuka gentemot det sjuka syskonet som får mycket uppmärksamhet av föräldrarna. När barnet har dött kan syskonen känna skuld och skam för att de har känt på detta sätt. De svåraste sorgereaktionerna kommer vid förlust av barn eller förälder, det beror på det djupa och ömsesidiga beroendet som finns. (Foster, 1990, s.11-18)

Louise Minerva Frostegren (2000) tar upp att den dödes betydelse för den efterlevande är av stor vikt för hur vi reagerar i vår sorg. Vidare menar hon att sorgen är individuell och det finns inget rätt och fel sätt att reagera på. När vi sörjer är det ett reparationsarbete och värk i själen behöver inte alltid bestå. Klarar vi av att möta dessa känslor kommer vi ut som starkare och djupare människor. Minnet av den vi har förlorat finns alltid kvar och den personen lider inte mer, det är bara vi som lider. Hon menar att om vi fastnar i vår sorg är det att låta självömkan ta överhand. Oförlöst sorg kan leda till otrygghet, oförklarlig ångest, depressioner samt dålig självkänsla. Barn bearbetar sin sorg snabbare, de sörjer direkt för att sedan släppa sorgen. Det är därför viktigt att låta barnen vara med från början och låta dem sörja. Vi vuxna skall finnas tillhands, vara trygga och lyssna. (s.37-45)

Metod

Detta avsnitt kommer att beskriva vårt tillvägagångssätt för denna rapport. Vi har valt att kombinera vår kvalitativa undersökning med en selektiv forskningsöversikt. Den selektiva forskningsöversikten och intervjuresultatet kommer att presenteras var för sig. Det sistnämnda kan betraktas som ett komplement till den selektiva forskningsöversikten. Vi visste från början att vi ville studera familjer och föräldrar som förlorat ett barn ur ett systemperspektiv, i den betydelse att det är både inre och yttre faktorer som påverkar dem. Det ledde till att vi valde familjesystemteorin. Även när vi skapade intervjuguiden var utgångspunkten familjesystemteorin. Efter insamlandet av data valde vi att komplettera med ytterligare två teorier då

det skulle ge djup till vår analys. Utifrån detta tillvägagångssätt anser vi oss ha använt en abduktiv metodstrategi. (Larsson, 2005, s.22-23; Larsson, 2005, s.95-96)

Datainsamling och urval – Selektiv forskningsöversikt

Då vår avsikt var att göra en kvalitativ undersökning inriktades vårt arbete inledningsvis därefter. Vi upptäckte efter hand att vi skulle få svårt att få tillräckligt många och utförliga berättelser därför valde vi i samråd med vår handledare att lägga tyngden på den selektiva forskningsöversikten. Vi valde då att ha intervjuerna som ett komplement till vår studie.

När vi gjorde vår litteratursökning har vi främst sökt artiklar via databaserna Psycinfo och Social service abstract. Där använde vi oss bland annat av sökorden; ”grief/sorg”, ”bereavement/förlust”, ”death/död”, ”child*/barn*” och ”parent child relation/föräldrar-barn relation”. Vid sökning efter litteratur har vi främst använt oss av Libris samt Stockholms Stadsbiblioteks sökmotor. Under sökningar efter litteratur märkte vi av bristen på svensk forskning, vilket ytterligare visade på vikten av en intervju-undersökning gällande dödens plats hos familjen i Sverige. Bristen av svensk forskning har lett till att övervägande del av den litteratur vi använder oss av skildrar västvärlden i stort och inte Sverige specifikt. De källor vi har valt till vårt resultat är de som vi har uppfatta som mest betydande inom sitt område. Källorna är också så nära vi har kunnat komma vårt svar på våra frågeställningar. Källorna har inte haft vårt syfte som fokus, men vi har kunnat lyfta ut för oss relevant data. Många av de författarna vi använder oss av återkommer i flera artiklar samt hos varandra som referenser vilket har lett oss till att tro att många av dem är relevanta inom detta område. Litteratur kring döden har varit sparsam. Vi anser ändå att de författare som refereras till är ledande inom sitt område.

När vårt fokus ändrades till att vara mer inriktat på den selektiva forskningsöversikten valde vi att komplettera vår datainsamling med litteratur kring teori samt kring döden. Dessa kompletteringar gjordes delvis via nya sökningar i samma databaser, dels genom att använda oss av referenslistor i befintlig litteratur samt genom de tips som vår handledare förmedlade. Då vi i våra frågeställningar särskiljer föräldrar och familjer har det vid vissa tillfällen varit svårt att dela upp resultatet eftersom föräldrarnas agerande påverkar familjen. Vi har ändå valt att göra så för att tydligare kunna visa på resultatets olika nivåer och den skillnad som finns mellan familjer och föräldrar trots allt. Efter att ha koncentrerat resultatet sammanställdes resultatet under nya klagörande teman för att kunna analysera resultatet med hjälp av våra teorier och tidigare forskning.

Datainsamling och urval - Intervju

Då vi ville ta reda på dödens plats hos familjen i Sverige genom vårt redan nämnda syfte, kändes det som motiverat att intervjua familjer som förlorat ett barn. Vi ansåg att ett bra sätt att komma i kontakt med dessa familjer var via anhörigföreningar. Då en av de vanligaste dödsorsakerna bland barn i Sverige är tumörer (Socialstyrelsen, 2007), valde vi att söka efter anhörigföreningar till familjer med cancerdrabbade barn som sedermera dött. Vi gick in på sökmotorn Google och fick där fram namnet på en av de anhörigföreningar som finns till för familjer som drabbats av cancer.

Då vi inte ville begränsa våra möjligheter att få för få respondenter på grund av geografiska avstånd valde vi att göra skriftliga intervjuer. Vi tog kontakt med en av regionerna i denna anhörigförening. Vi diskuterade fördelar och nackdelar med skriftliga intervjufrågor med kontaktpersonen. Hon bekräftade vårt val och menade att det är ett känsligt ämne som för en del kan upplevas som lättare att svara på skriftligt i hemmets trygga och enskilda miljö. Den

andra anledningen hon tog upp som talade för en skriftlig intervju var bristen på tid många människor i dag har. Vi var medvetna om att vi skulle kunna gå miste om information så som känslreaktioner och möjligheten att gå in på djupet. Ett valt tillvägagångssätt medför alltid svagheter och styrkor i de data som framkommer. Ämnet vi valt är känsligt men vi antog att vi kunde få ett tillfredsställande material genom skriftliga svar. Inom all forskning ska yttersta hänsyn tas till dem som är inkluderade i forskningen. Utifrån det ovannämnda kunde vi inte fullt ut motivera personliga intervjuer.

Efter samtalet med kontaktpersonen skickade vi ett informationsbrev till föreningen för ytterligare information om vår studie. (se bilaga 1) Kontaktpersonen förmedlade själv kontakten med eventuella intervjupersoner och trodde att vi skulle kunna få skicka våra intervjufrågor till fyra, fem familjer. Då vår målsättning var sex till åtta familjer valde vi att kontakta ännu en region inom samma anhörigförening. Vi tog först kontakt med föreningen per telefon, som hänvisade oss vidare. Vi kontaktade denna person på e-post och skickade sedan vårt informationsbrev till henne. (se bilaga 1) Från den kontaktpersonen fick vi adresser till elva familjer. Vi skickade skriftliga intresseförfrågningar till samtliga familjer och informerade om hur vi hade fått deras adresser. (se bilaga 2) Från båda dessa regioner fick vi sammanlagt ihop tre respondenter. En av dessa respondenter blev tillskickade sina frågor samt svarade på frågorna via e-post. Två av respondenterna fick frågor samt skickade sina svar via post. I vår förfrågan om medverkan i vår undersökning bad vi också om att få återkomma per telefon om det ansågs nödvändigt för en rättvis tolkning av de skrivna svaren. De har vi dock inte behövt göra. Alla tre respondenter har i efterhand fått en liten tack för hjälpen i form av ett vackert bokmärke. Hade vi vetat hur få svar vi skulle få in i skulle vi troligen ha valt att kontakta flera regioner och eventuellt kontaktat ytterligare en anhörigförening. Begränsningen gjordes i samråd med handledare och lärare i metodkursen, då vi sammanlagt hade femton eventuella respondenter. Vi ville inte stå inför problemet att få in för många svar och därmed få ett ohanterligt material. Vi tror att en av anledningarna till bristen på antal svar troligtvis beror på känsligheten i detta ämne. De tillfrågade kan eventuellt ha haft sin förlust för nära inpå sig och inte själva hunnit bearbeta den tillräckligt för att låta andra ta del av den.

Intervjuguide

Innan vi startade med vår intervjuguide läste vi *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (Vetenskapsrådet). Då vi valde att göra en skriftlig intervju kände vi oss tvungna att begränsa antalet frågor. Vi valde att inleda med faktafrågor så som familjens sammansättning och förhållandena kring deras barns död. De övriga frågorna skapades för att kunna svara på våra frågeställningar. Ett första utkast presenterades för vår handledare som uppmanade oss att bli ännu mer ödmjuka och empatiska i vårt sätt att formulera frågorna. Vi tog då hjälp av en befintlig intervjuguide i rapporten, *Barn och döden* (Socialdepartementet, 1979), som använts för en intervju med föräldrar som förlorat ett barn. När vi ändrat frågorna testade vi dem på personer i vår närhet samt presenterade dem för vår handledare och momentlärare. Efter några små justeringar var intervjuguiden klar. (se bilaga 3)

Hermeneutisk vetenskapsfilosofisk position

I arbete med bearbetning av vårt intervjuresultat har vi utgått ifrån en hermeneutisk vetenskapsfilosofisk position. Hermeneutiken kan användas som ett instrument för att tolka textens mening. Där är det ofrånkomligt att författarens förförståelse blir utgångspunkt för tolkningen. (Sohlberg & Sohlberg, 2001, s.53-54) Respondenternas handskrivna svar transkriberades till en början till var sitt worddokument. Svaret vi fick via e-post kopierades in i ett annat worddokument. En av oss transkriberade våra skriftliga svar. Därefter jämfördes

transkriberingen med originalsvaren av den andre författaren. Vår intervjuguide ställdes till föräldrparet. Vi kan konstatera av svaren att det är mammorna som har skrivit ner svaren. Vi har ändå valt i presentationen av vårt intervjuresultat att framställa svaren som om det är föräldrparet som har svarat, då vi inte kan dra slutsatsen att svaren inte står för båda föräldrarna. Vår bearbetning fortsattes sedan med att vi läste igenom det skriftliga intervju-materialet för att hitta gemensamma teman för de tre intervju-svaren. Materialet sammanfördes och koncentrerades under respektive tema och belystes med citat. Tolkningen av materialet gjordes genom att återigen läsa igenom det sammanställda materialet och hitta nya belysande teman. Med hjälp av våra teoretiska perspektiv och den tidigare forskningen analyserade vi resultatet. Under analysen fick vi fram essensen av delarnas betydelse och helhet, den hermeneutiska cirkeln var sluten. (Kvale, 1997, s.49-54)

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Vi som forskare har själva inte drabbats av förlust av ett barn. Det kan begränsa vårans möjlighet att sätta oss in i problematiken. Vi är dock båda individer som är del av samhället, vi ställs inför döden som begrepp i vår vardag och har genomgått förluster av olika slag. Vi har också varit två under detta arbete som ökat möjligheten för en bra bearbetning av vårt material. Risken kvarstår ändå att vi blivit blinda för vårt material. Våra referenser i den selektiva forskningsöversikten är till största del eniga och refererar till varandra. (Ruth, 1991) Resultatet från våra två undersökningar är också samstämmigt, även om intervjuresultatet är något mer positivt.

Vi anser att reliabiliteten stärks då den litteratur vi valt spänner över 30 år och visar på samma resultat samt då en detaljerad beskrivning av datainsamling ges. Svaren på intervjuguiden gavs enskilt i respondenternas hem. Författarnas frånvaro ökar validiteten då vi endast kunnat påverka respondenterna via intervjuguiden. Det som även påverkar validiteten är att vi inte har kunnat kontrollera vem och hur respondenterna har svarat. Det framgår av respondenternas berättelser att det är mammorna i alla familjer som har författat brevet. I vilken mån pappornas röst kommer till tals är därför osäkert, vilket kan minska validiteten. Då våra respondenter uppfattat samma frågor på olika sätt kan det vara ett tecken på en svaghet i vår intervjuguide, val av ord kunde kanske ha gjorts annorlunda. Detta kan därför ha påverkat reliabiliteten och validiteten. Det som även kan ha påverkat reliabiliteten är tidpunkt för mätning i förhållanden till deras förlust. Det kan ha påverkat hur respondenterna svarat. Respondenterna kan ha undvikt att delge information på grund av det känsliga ämnet uppsatsen berör, vilket kan påverka detta arbetes reliabilitet och validitet. Vi redogör också för hur vi har gått tillväga i proceduren för analyskedet som ökar reliabiliteten. (Ruth, 1991)

Målet för generalisering av denna uppsats har varit att kunna säga vad döden har för plats i familjen. Utifrån statistisk generalisering så kan vi inte generalisera vårt resultat till att gälla alla familjer i Sverige då vårt urval har gjorts efter tillgänglighet vilket betyder att det är familjer som har sökt sig till en specifik anhörigförening. Om denna selektiva forskningsöversikt och intervjuundersökning skulle göras om vid annan tidpunkt eller med annan urvalsgrupp tror vi att resultatet skulle bli liknande. Det betyder att vi kan göra en analytisk generalisering, eftersom våra två resultat styrker varandra. (Kvale, 1997, s.209-212)

Analysmetod

Vid analysen av denna uppsats har vi valt att använda oss av tre teoretiska perspektiv. De är valda för att kunna se våra frågeställningar utifrån en social, emotionell och en andlig aspekt då vårt ämne döden berör människan på flera plan. Det Familjesystemteoretiska perspektivet använder vi för att kunna se på hur individen och familjen påverkas av varandra och av den

förändring som uppstår vid en förlust. Vi använder oss inte av hela familjesystemteorin utan delar av teorin samt begrepp som vi anser kan vara relevanta. Då en förlust av en anhörig är en omfattande känslomässig upplevelse känns det naturligt att ta med ett perspektiv som kan förklara vad känslor är och varför vi upplever dem, därför använder vi oss av Emotionsteorin. Döden som ämne väcker stora filosofiska frågor, som var vi var innan vi föddes och vad händer efter döden. När vi valde att skriva om döden ville vi analysera vårt resultat med hjälp av ett perspektiv som kunde belysa dessa frågor. Det finns flera möjliga perspektiv att använda som bland annat har en mer religiös inriktning. Det Esoteriska perspektivet valde vi då detta perspektiv ser på döden på ett sätt som vi som författare kan ställa oss bakom.

Teoretiska perspektiv

Nedan följer en redogörelse för delar och begrepp av våra teoretiska perspektiv.

Familjesystemteori

Minuchin (1999) tillhör den strukturella familjeterapiteorin och citerar Ortega som tydligt förklarar kärnan i det systemteoretiska perspektivet, *"Jag är mig själv plus mina levnadsvillkor och om jag inte ser till att rädda dem kan jag inte rädda mig själv."* (s.21). Lika centralt är begreppet "system". System kan definieras som en helhet som ska studeras. Denna helhet måste förstås som delarnas samspel med varandra. Ett system kan vara en person, en familj, en organisation eller ett land. Sociala system kan avgränsas spatialt eller dynamiskt. Med spatial avgränsning bestäms systemet av rumsliga eller fysiska förhållanden, som en familj som bor i samma hushåll. Avgränsas systemet dynamiskt bygger det på interaktion. För att åter ta familjen som exempel kan andra personer inkluderas om de är viktiga för familjens interaktion, till exempel farmor eller en granne. (Schjödts och Egeland 1994, s.44-45)

Runfors och Wrangsjö (2000) definierar ett mänskligt system på följande sätt *"ett antal människor har relationer till varandra under en tid på ett sätt som gör att ömsesidiga lojaliteter, beroende och funktionsuppdelning uppstår"* (s.26). När detta sker upplever dessa individer sig själva som en helhet och även omgivningen uppfattar dem så. Det är samverkanprocessen mellan delarna som skapar helheten. På det sätt delarnas rörelse förhåller sig till varandra gör att de tillsammans upplevs som en helhet för omgivningen detta kallas "koherens". (s.26-28, 41) Ett system är inte en isolerad enhet utan kan tillhöra en större helhet. Flera system som har något gemensamt kan utgöra ett "suprasystem". Ett system kan också ingå i flera suprasystem; en familj kan samtidigt ingå i en utvidgad familj, en grannskap och en kommun. Ytterligare en definition av system är att det kan vara öppet eller slutet. När ett system är slutet har det en minimal kontakt med omvärlden. (Schjödts & Egeland, 1994, s.45-55) Är systemet stängt kan det vara på grund av en automatisk känslomässig reflex för att till exempel undvika känsliga och tabubelagda ämnen samt att undvika att uppröra den andre. Ett öppet system är när individen har en öppen kommunikation om sina tankar, känslor och fantasier, vilket ingen individ fullt ut kan ha. (Bowen, 2004, s.321-335)

Just familjen som system skriver Minuchin (1999) är ett system som ska skydda och socialisera människor. Det finns ett internt och ett externt syfte med familjen i dessa avseenden. Det interna syftar till att vara medlemmarnas psykosociala skydd. Det externa syftet med familjen är att den ska anpassa medlemmarna till kulturen samt genom medlemmarna föra vidare kulturen. (s.62) Inom familjeterapi kan en familj analyseras utifrån ett schema som bygger på tre komponenter där familjen beskrivs som ett system som fungerar i ett visst socialt sammanhang. Den första komponenten innebär att familjen ska betraktas

som ett öppet sociokulturellt system i förändring. Parallellt sker också en utveckling inom familjen. Det innebär att systemet går igenom olika faser som fordrar omstrukturering. Sist så anses familjen anpassa sig till de förändrade villkoren så att den kan behålla kontinuiteten och öka individernas psykosociala utveckling. (s.67) Den sistnämnda komponenten gör det möjligt för barn att uppfostras, rotas, utvecklas och anpassa sig till det sammanhang de lever i (s.63). Minuchin påpekar ett problem med familjen som system i dagens samhälle. Den bygger på gamla värderingar där gränsdragningen mellan familjen och det omgivande systemet var klart betonade. Det gör att övergångsbetingade situationer som familjer måste gå igenom beskrivs som abnorma när de försöker leva upp till ett förflutet ideal. "...och sen gifte de sig och levde lyckliga i alla sina dagar" (s.63). (s.62-63)

Subsystem/Delsystem

Varje system består av "system", i en familj kan det vara föräldrarna, syskonen eller makarna (Minuchin, 1999, s.68-76; Schjöldt & Egeland, 1994, s.50). "*Förståelsen av ett system förutsätter att man växlar mellan systemets delar och systemet som helhet*" (Schjöldt & Egeland, 1994, s.50). Subsystem inom en familj är de som skapar variation i och verkställer funktionerna i en familj. Det är där medlemmarna i familjen tränar sig på att hålla kvar sitt särskilda jag i mellanmänskliga interaktioner. (Minuchin, 1999, s.68) Även om en person inte är fysiskt närvarande kan denne person påverka samspelet i ett system. Ett exempel är det dödfödda barn som kan vara en levande del av processen mellan två makar. Delsystem kan delas in utifrån generation, funktion, intresse och kön. Belysande exempel på funktion, generation och könsbundna delsystem är syskon, morföräldrar, man/kvinna och far/son. (Minuchin, 1999, s.68; Runfors & Wrangsjö, 2000, s.33-37) Föräldrar-subsystemet beskrivs utifrån dagens normer som flexibelt, rationellt och auktoritärt. Föräldrar förväntas förstå barns behov och ska kunna förklara de regler som införs. Föräldraskapet beskrivs som en svår uppgift. (Minuchin, 1999, s.73-74) I den västerländska kulturen finns en föreställning om att en bra förälder alltid måste visa sig stark inför barnen samt att de alltid ska kunna tillfredsställa barnens behov. Detta innebär att om föräldrarna ber om psykologisk samt praktiskt stöd tror föräldrarna att de kan äventyra barnets utveckling. (Runfors & Wrangsjö, 2000, s.120-121)

Gränser

Runfors och Wrangsjö (2000) tar upp att alla system är beroende av samspel med omgivningen. När ett system skall avgränsas som en viss helhet är frågan hur mycket av detta samspel som skall tas med. Författarna tar familjen som exempel, vart går gränsen för en familj? Är familjen som helhet de som bor under samma tak? Ska andra släktingar tas med som är betydelsefulla? De konstaterar att vid definitionen av familjen kan hur många samt vilka som helst tas med. Det man ska vara medveten om är att valet är godtyckligt. Detta val sker i ett visst sammanhang och för ett särskilt syfte. Samspelet med omgivningen behöver familjen för sin utveckling och överlevnad. Familjen måste öppna sina gränser för att ge och ta gentemot sin omgivning. Samtidigt måste de stänga sina gränser för att kunna behålla sin egen stabilitet och sammanhållning. Exempel på detta är när familjen öppnar sin helhet för att gå till arbete och skola och blir del av andra helheter samt för att sedan stänga sin helhet på kvällen. (s.26-67)

Även inom ett system mellan subsystemen är det viktigt med gränsdragning. Det behövs så att ett system/en familj ska fungera bra. Alltför upplösta eller fastlåsta gränser kan göra att ett system blir för överlastat och inte har resurser till att klara stress. Minuchin (1999) pratar om "insnärjdhets" och "frikoppling". De båda befinner sig på en skala som var sin ytterpol. De flesta familjer befinner sig någonstans runt mitten på denna skala. Dock har alla familjer mer

eller mindre insnärjda eller frikopplade subsystem. Uppehåller sig ett subsystem vid en ytterpol kan det dock uppstå ett abnormt förhållningssätt i en relation. Familjer och föräldrar kan i det insnärjda systemet reagera på minsta lilla stimuli. Medan familjer och föräldrar i ett frikopplat system inte reagerar på stimuli när det verkligen behövs. (s.70-72)

Individen och Roller

I Minuchins (1999) strukturella familjeterapi betraktas individen som ett agerande och reagerande objekt vars upplevelse måste bestämmas utifrån individens interaktion med omgivningen (s.18). Hennes överlevnad har alltid hängt på att tillhöra sociala grupperingar (s.63). En individ påverkas av både yttre och inre stimuli. Stimuli bearbetas ständigt av den mänskliga hjärnan. All den bearbetade information lagras hos människan och blir till en del av hennes sätt att förhålla sig till den omgivning hon interagerar med. I denna process har familjen en stor inverkan på individen. (s.22-23) En individs identitet formas av familjen och den visar på tillhörighet med familjen. Identiteten består av två element; tillhörighet och avskildhet som påverkar individens upplevelse av sin identitet. Tillhörigheten utmärks av att individen från barnsben har anpassat sig till familjen transaktionsmönster. Avskildheten ger upphov till att individen kan uppleva sin individualitet. Den gör sig till känna när individen ingår i olika subsystem inom familjen eller i interaktion utom familjen. (s.63)

Individer i en familj intar roller. Runfors och Wrangsjö (2000) definierar en roll som ”...ett handlingsmönster som är knutet till individen och styrt av dennes och omgivningens förväntningar på hans handlande. En viss roll förutsätter och är en förutsättning för övriga familjemedlemmars roller” (s.107). Dessa roller menar författarna bildar tillsammans ett samverkansmönster. Det finns två slags roller i familjesamspelet: den socialpsykologiska och den dynamiska. Den socialpsykologiska rollen har vissa kulturbundna och familjespecifika förväntningar exempel på dessa roller är mor och son. Avståndet och närheten mellan de olika individerna i familjen eller mellan familjen och omgivningen regleras av de dynamiska rollerna. Dessa roller är handlingsmönster som hjälper familjen att hantera stress. (s.107-114)

Minuchin (1999) pratar istället om ”transaktionsmönster” som styr familjemedlemmars handlande. Transaktionsmönstret vidmakthålls av begränsningar som styrs av två system. Ett system styr familjeorganisationen och består av generella regler. Det betyder att det måste finnas en makthierarki i systemet med olika auktoritetsnivåer samt komplementära funktioner som skapar ett ömsesidigt beroende i familjen. Det andra systemet vilar på förväntningar på beteende av familjemedlemmarna på varandra som har skapats av invanda mönster. Alternativa mönster accepteras till en viss gräns men motas när de går över familjens toleranströskel. Då återupprättas förhållandena så de återgår till det normala. (s.68)

Förändring och Utveckling

Nuet beskrivs av Minuchin (1999) som individens förflutna tillsammans med de rådande omständigheterna (s.30). Familjen som system är under ständig utveckling och förändras över tiden. Det kan vara små förändringar och anpassningar eller större strukturella förändringar. (Minuchin, 1999, s.32-33; Schjödts & Egeland, 1994, s.121-139) De större strukturella förändringarna kan till exempel vara stora och viktiga förändringar i omgivningen/samhället eller att en familjemedlem föds eller dör. En förändrad familjestruktur innebär också förändrade förhållanden för varje enskild individ i familjen. Familjen går igenom olika stadier där problem uppstår och måste lösas vart efter, det är en del i familjens livscykel. (Minuchin, 1999, s.18, 34; Schjödts & Egeland, 1994, s.121-139) Små förändringar kan innebära utveckling hos enskilda familjemedlemmar (Minuchin, 1999, s.34).

Ett system måste kunna rätta sig efter rådande omständigheter. Upprätthålls mönster som inte är adekvata för situationen eller finns inte alternativa transaktionsmönster att tillgå, hotas ett systems existens. När ett system hamnar i obalans är det vanligt att medlemmar av systemet upplever att individer i systemet inte tillför vad de borde och skuldkänslor uppstår. (Minuchin, 1999, s.39, 68) Klarar familjen av att genomgå de normala utvecklingsfaserna fortsätter den att vara stabil. Det kan även förekomma andra förändringar både inre och yttre som påverkar hur familjens koherens kan bevaras. Exempel som författarna tar upp på inre extraordinära händelser är kronisk sjukdom och yttre är arbetslöshet. ”*Varandet är alltså inte ett statistiskt tillstånd utan ett ständigt växlande samspel mellan både förändrande och bromsande processer*” (Runfors & Wrangsjö, 2000, s.47). (s.26-67)

En av Minuchins (1999) fyra källor till stress i familjer benämner han som *stress under övergångsstadier* (kursivt i källan). När sådan stress uppstår måste familjens regler förändras. Under sådana omständigheter är konflikter oundvikliga. Konflikterna ger möjlighet till utveckling men kan också bli till övergångsproblem som i sin tur ger ytterliggare problem. Vanligt är att problemen kommer utav utvecklingsförändringar eller förändringar i familjesammansättningen, så som förlust av en familjemedlem. (s.79-81)

Förlust i familjesystemet

När en person i familjen drabbas av en allvarlig sjukdom och/eller dör kan familjen hamna i kris. Kris innebär en känslomässig instabilitet där individen är oförmögen att hantera situationen med de normala problemlösande åtgärderna. (Schjödts & Egeland, 1994, s.125-126) Stressforskning tar upp förmågan att hantera förlusten av en närstående. Den forskningen visar att individens förmåga att hantera förlusten mer beror på hur familjenätverket ser ut än på dennes jagfunktioner. Vidare visar denna forskning att till exempel ett dödsfall i familjen orsakar höggradig stress i familjen som helhet. (Runfors & Wrangsjö, 2000, s.21-22) Den emotionella jämvikten störs vid förlust av en familjemedlem. Den tid det tar för att skapa ny balans i familjen beror på familjens sammanhållning och graden av störning. En ”känslomässig chockvåg” kan skapa ett så kallat ”efterskalv”, efter bland annat dödsfall kan dessa ”efterskalv” påverka familjesystemet i månader och år. Dessa ”efterskalv” hänger inte ihop med vanlig sorg utan verkar på ett underliggande nätverk av känsloberoende som medlemmarna i familjen har gentemot varandra. Döden av ett barn förändrar den fortsatta familjebalansen. (Bowen, 2004, s.321-335)

Nelson Goff och Schwerdtfeger (2004) har sammanställt forskning gjord kring barn och trauma samt hur det har påverkat familjesystemet. Barn påverkas av de subsystem de tillhör. Om föräldrarna är förkrossade av sin egen sorg eller har svårt att stödja sitt barn kan dessa barn drabbas ännu mer negativt, känna större stress och det tar längre tid för dem att återhämta sig. Författarna presenterar resultat som visar att föräldrars reaktion har större negativ effekt för barnen än den svåra påfrestningen som traumat medför. Undersökningar visar att syskon till barn som dött påverkas av sina föräldrars känslomässiga otillgänglighet i föräldrarnas egen sorg. Dessutom kan dessa barns symptom på reaktioner komma i skymdan. (s.179-202; för mer ingående referenser hänvisas till källan)

Emotionsteori

Enligt Anna Kåver (2006) psykolog i kognitiv beteende terapi, är känslor nödvändiga för vår överlevnad. Detta menar hon bevisas av att känslorna bevarats genom människans utveckling. Det är inte bara förmågan att känna och att uttrycka känslor utan även förmågan att tolka och agera utifrån dem som är nödvändigt. Våra känslor delas in i negativa och positiva. En person kan uppleva flera känslor samtidigt samt att de kan vara motstridiga det

vill säga både negativa och positiva. De negativa känslorna har plåga och obehag gemensamt. Exempel på dessa känslor är rädsla, sorg, ilska, skuld och skam. Kärlek, glädje, attraktion, nyfikenhet och stolthet är exempel på positiva känslor. Rädsla, ilska, sorg, glädje och nyfikenhet är exempel på grundläggande känslor. Dessa känslor har alltid funnits hos människan och är dessutom de samma hos alla människor på jorden. Dessa känslor drabbar oss snabbt och utan att vi reflekterar över det. Skuld, skam, förakt och stolthet är däremot exempel på komplexa känslor. Dessa känslor är nära kopplade till tankar och värderingar. De påverkas av den kultur vi befinner oss i och är beroende av att vi befinner oss i ett socialt samspel. Författaren tar upp fetma som exempel. I vissa afrikanska länder känner sig kvinnor stolta över att vara feta, medan i Sverige är det något att skämmas över. En av känslorna som är viktig för vår fysiska överlevnad är sorg. Känslor behövs även för vår sociala överlevnad och att deras viktigaste funktion är att göra så vi handlar på ett sätt som gör att vi mår bra och når våra mål. Via känslor kan vi få viktig information om oss själva och om andra. De negativa känslorna kan ha en viktig funktion, känslan av skam kan få oss att avbryta felaktigt beteende. Problemet med negativa känslor uppstår om de till exempel utlöses alltför lätt och/eller vid olämpliga tillfällen. Människor reagerar olika utifrån sina känslor, vi har individuella emotionella handlingsmönster; temperament. En del är till exempel mer nedtonade i sina känslor. ”Sorg skapar beredskap att värna om våra nära och kära, att anstränga oss mer för att ta hand om och bry oss om andra” (s.121). (s.112-129)

Känslan sorg

Gurli Fyhr (2003) forskare och psykolog skriver om sorg. En av de mest djupgående psykologiska processer i livet är sorgen, det beror på dess förmåga att göra tidigare förluster aktiva. Sorgeprocessen är nästan alltid närvarande, dels för att den tar så lång tid och dels för att en individ hela tiden ställs inför stora och små förluster. En förlust ger psykiska sår, där sorgen har till uppgift att bearbeta förlusten och att läka såren. Läkingsprocessen benämns som sorgearbete och är en del av det vanliga livet. (s.19, 24, 33) Fyhr menar att tid behövs för att läka sår men tiden i sig läker inte sår. Ofta tar sorgearbetet lång tid. Det kräver både fysisk och psykisk energi och kan inte utföras utan starka känslor. Känslan av besvikelse spelar en stor roll i sorgen och skapar mycket smärta. Tidskrävande är också att inte kunna släppa taget tills individen har funnit något att ersätta det förlorade med. En dominant företeelse i sorg är fokuseringen på framtiden. En förlust kan innebära en förlust av en framtid som kan innebära förändring och försämrad livskvalitet. (s.25, 29)

Sorgen är individuell men det finns ändå ett grundmönster som är lika för alla. Hur lång tid sorgprocessen tar är även det individuellt. Vad som är avgörande är bland annat vilken typ av förlust det är, vad förlusten betyder för den drabbade samt vilken relationen den drabbade har till den döde. Individens psykiska resurser vid det aktuella tillfället, en persons arv, livshistoria och hur omgivningen kan skapa trygghet runt den drabbade personen, har också betydelse. (Fyhr, 2003, s.28, 36, 81, 107) Intellectuellt kan människan tidigt förstå innebörden av förlusten men känslomässigt kan det ta längre tid. Vuxna som sörjer kan behöva lika mycket trygghet från omgivningen som ett litet barn. Sorgen är viktig, att inte sörja tar kraft och energi och hämmar oss i livet. Sorgearbetet kan bli komplicerat när en individ har motstridiga känslor inför den individen har förlorat. Trots att sorgprocessen är naturlig kan den ibland förändras till att var något som inte är friskt. Det som kan hindra sorgearbetet är bland annat att det inte finns tid för sorg, att omgivningen inte är trygg nog och att sorgen hindras från att uttryckas. (s.19-25, 37, 39, 74) Familjer i sorg kan skapa trygghet och stabilitet genom att inte alla deltar i sorgearbetet samtidigt. Det kan dock göra det svårt för familjen att få stöd ifrån omgivningen och den egna familjen, då de behöver förhålla sig olika

till varje individ i en familj. En del familjemedlemmar vill dela sin sorg och andra behöver dra sig undan. (s.87)

Esoteriskt perspektiv

Esoterik betyder det inre, osynligt för det fysiska ögat och är besläktat med ordet livskunskap som innebär hur tillvaron och medvetandet fungerar. Båda dessa begrepp handlar om att fånga vår verklighets underliggande struktur, undersöka hur livet, medvetandet och tanken uppkommer och fungerar. Detta inkluderar även att söka svar på hur tillvarons olika aspekter och livslagar fungerar. Denna kunskap ligger bortom olika verklighetsuppfattningar, trosläror och dogmer. *"Huvudsyftet är att förvandla rädsla till kärlek och visdom. Att nå kunskap om och förmedla det Sanna och det Goda"* (Minerva Frostegren, 2000, s.12). (s.11-12)

Rädsla för döden

Louise Minerva Frostegren (2000) säger att det är mänskligt att vara rädd för det okända och att många är rädda för döden. Vår dödsrädsla bottnar i att vi har glömt bort vårt andliga ursprung. Istället identifierar vi oss med kroppen och materialismen som hon benämner som vår "fysiska ytterrock". Hon menar att vi inte vill veta av vår dödlighet och livet vågar vi inte leva. Döden behöver inte vara den stora gåtan i tillvaron utan att vi kan göra den till vår bundsförvant. Det är inte farligt att prata om död och sorg, det ingår i livet. Samtal kring det skulle göra oss mer rustade att möta både livet och döden. Om vi kan förbereda oss för döden, blir det okända känt och det leder till att vi blir mer trygga och levande. (s.9, 19, 22 32) Professor emeritus Lars Bergström (2004) skriver att vi inte behöver lära oss att dö, det ska vi alla göra. Det vi behöver lära oss är att leva med insikten att vi kommer att dö. Han menar vidare att vår dödsrädsla inte hänger ihop med själva döendet utan att vi upplever att genom döden slutar vi att existera. (s.13-22)

Minerva Frostegren (2000) menar att vi oftast är mer rädda för andras död än vår egen. Tanken inför att sitta med en döende kan göra många skräckslagna, det som upplevs ännu värre är om man skulle vara med till slutet. *"Döden är ett svart spöke."* (s.34) Rädslan för andras död grundar sig i vår egen separationsångest, att vi är rädda för att förlora ett barn eller en partner. (s.34-35) Vi som medmänniskor kan känna en rädsla för att våga möta de anhöriga. Av missriktad hänsyn lämnas anhöriga ifred. Det hänger ihop med vår egen rädsla att våga möta tanken på döden både vår egen och våra barns, samt vår svårighet att veta vad vi ska göra och säga. Det bästa stödet vi kan ge är att bara finnas tillhands och lyssna. (s.147)

Acceptans av döden

Elisabet Kübler-Ross (2003) är inriktad på döden och döende, hon pratar om vår acceptans kring döden. Hon menar att vi vuxna måste bli ärligare om vi ska kunna minska nästa generations problem med döden och döendet. Detta ska vi göra genom att förmedla till barnen vad vi tänker, känner och inte utmåla döden som en fruktansvärd mardröm. Vi får inte vara generade för att visa våra känslor utan att kunna visa gråt, vrede eller raseri inför dem. Vi måste sluta skydda barnen från livets stormar och låta dem delta. Om vi uppfostrade våra barn naturligt, samt lät dem leva helt och fullt, skulle det leda till att de varken var rädda för att leva eller dö. (s.29-30, 53) Minerva Frostegren (2000) tycker att vi ska börja prata om döden i familjen och i skolan, detta för att göra döden till en del av livet redan från barnsben. Hon menar att det finns många bra tillfällen för oss vuxna att prata med barn om döden. Till exempel när ett barn kommer hem med ett dött djur eller när en äldre anhörig dör. Barn har ett mer naturligt förhållningssätt till döden och möter vi dem med öppenhet och tillåtelse fortsätter denna naturlighet för barnen. Är vuxna trygga med döden blir även barnet det. (s.22, 146)

Försoning

Varje människa vet när de är på väg att dö, även små barn. Det behöver vi inte berätta för dem. (Kübler-Ross, 2003, s.16; Minerva Frostegren, 2000, s.70, 144) Minerva Frostegren (2000) tar upp att människor i det västerländska samhället först vid sin dödsbädd hinner ifatt sig själva och sitt liv. Att det är då de inser hur mycket som är ouppklarat. (s.25) Om man lever fullt ut skulle det innebära att man inte hade kvar några ouppklarade problem. Kübler-Ross (2003) definierar ouppklarade problem som både positiva och negativa. Alla positiva känslor vi aldrig hann säga till de vi älskar. Det negativa är uttryckt sorg, vrede, svartsjuka och andra negativa känslor. (s.29-30, 53, 74-75) Minerva Frostegren (2000) fortsätter med att det finns människor som *"försöker leva "med döden i hämlarna" för att inte behöva ha något ouppklarat när slutet på jordelivet infinner sig"* (s.25). Det finns människor som hänger kvar i livet just på grund av det ouppklarade. Det finns även människor som hänger kvar på grund av att de anhöriga inte kan släppa taget. Hon uppmanar oss att göra oss förberedda för att möta vår egen död, så vi kan sätta oss in i den döendes situation. På så sätt kan vi släppa taget och låta den döende få frigöra sig. (s.71)

Resultat av selektiv forskningsöversikt

Nedan kommer vi att presentera resultatet av vår selektiva forskningsöversikt. Vi har valt att dela upp vårt resultat under fem teman: Historiskt om döden, Omgivningen, Familjers förhållningssätt, Kommunikation samt Föräldrars förhållningssätt.

Historiskt om döden

Ariés (1978) skriver om dödens plats i samhället genom historien. Författaren menar att döden historiskt sett har varit synlig i samhället och att den döende har varit härskare över sin egen död. Den döende har vetat om att döden var på väg, folk har samlats runt den döende och hon var i centrum för all uppmärksamhet. Från medeltiden fram till mitten av 1800-talet har förhållningssättet till döden förändrats så långsamt att ingen har lagt märke till förändringen. Under andra halvan av 1800-talet förändrades synen på döden mer tydligt. Dels förbättrades läkekonsten, då kunde döden skjutas upp. Dessutom skulle den döende förskonas från allvaret i tillståndet så familjen tog över ansvaret. Ariés fortsätter beskriva tiden mellan 1930 och 1950 då utvecklingen går snabbare. Vid den här tiden börjar människor som är döende att komma till sjukhus där de dör. Nu har läkarna blivit härskare över döden. Genom den moderna medicinen undviks det att talas om döden (Mahon & Page, 1995). Dessutom leder de medicinska framstegen idag till att det blir mer chockartat för människan när ett barn dör (Potts & Farrell & O'Toole, 1999). Foster (1990) bekräftar det Ariés säger att döden har flyttat ifrån hemmen till sjukhusen. Det påverkar oss på så sätt att trots att döden finns mitt ibland oss finns den inte med oss i det dagliga livet. Mycket av de gamla tidernas medvetenhet om livet och dödens villkor verkar ha fallit i glömska. (s.9-10)

Fruktan för döden

Kübler-Ross (1974) menar att om vi tittar långt tillbaka i tiden på gamla kulturer och folk inser vi att döden alltid har varit obehaglig för människan. Hon säger att det är en universell fruktan som inte kommer att förändras. En förklaring ur en psykiatrikers perspektiv är att det undermedvetna inom oss inte kan acceptera att det skulle finnas ett slut för oss på jorden. Det enda som det undermedvetna kan acceptera är att någon tar vårt liv, vilket gör att döden upplevs som skrämmande. År 1969 konstaterade författaren att *"ju mer framsteg vi gör inom vetenskapen desto mer tycks vi frukta och förneka dödens realitet"* (s.16). Anledningen till det menar hon beror dels på en ökande förgörelse. Förr var det krig man mot man, nu finns det massförstörelsevapen och kemiska stridsmedel. Samhället har bidragit till vårt förnekande av

döden. Samtidigt har religionen förlorat personer som trodde på odödlighet det vill säga att det finns ett liv efter detta. Författare menar att det är paradoxalt, parallellt med att människor accepterar döden genom att inte tro på odödlighet är samhällets budskap att förneka döden. (s.11-32)

Döden som tabu

Ariés refererar till Geoffrey Gorer (1955) som menar att döden har under 1900-talet ersatt sexualiteten som främsta tabu (Ariés, 1978). Att det finns ett tabu i västerländska länder att prata om döden är det flera författare som bekräftar (Bowen, 2004, s.323; Leon, 1986). Döden har blivit osynlig och tyst i samhället (Ariés, 1978). Kübler-Ross (1978) menar att vi lever i ett dödsförnekande samhälle (s.21). I förhållande till syskonförlust kan döden förnekas enligt Rosen (1985) på tre nivåer. Av barnet då det är smärtsamt för dem att ställas inför döden. På familjenivå sker det genom bristen på kommunikation om det inträffade. På social och samhällsnivå förnekas döden också på grund av att det inte talas om och barn uppmanas att vara starka gentemot sina föräldrar. Det sätt en individ får lära sig om döden och döendet avgör vilket förhållningssätt en människa får till döden (Bowlby-West, 1983).

Omgivningen

Foster (1990) tar upp omgivningens känsla av osäkerhet. ”*Många saknar normer i mötet med sörjande*” (s.22). Den omgivning som de sörjande är så beroende av möter de sörjande med tystnad. En del i omgivningen skärmar av sig för att slippa möta sin egen ångest inför döden. Även de drabbade kan kännas sig tvungna att hålla igen sina känslor för att inte göra bort sig offentligt. (s.22-23) Omgivningens tålmod börjar också tryta efter ett tag. Närstående kan uppleva att det värsta efter en tid borde vara över, men istället ser de en försämring hos de sörjande. (s.43) Socialdepartementet skriver i sin rapport *Barn och Döden* (1979) att den första tiden upplevde föräldrarna att de fick stöd både känslomässigt och praktiskt. Stödet minskade dock efter en tid, då föräldrarna upplevde att de var mer i behov av att prata än innan. Omgivningen undvek de sörjande och att samtala om förlusten. (s.112) Davies (1988) påpekar att omgivningen ofta inte vet vad de ska ta sig till då familjerna själva inte talar om vad de behöver hjälp och stöd med. I omgivningens försök till att stötta i samband med syskonförlust förekommer ibland tröstande ord som ”*only the good die young*” (Fanos, 1996, s.114).

När omgivningen visar sitt stöd ges det oftast åt de vuxna medan barnen glöms bort (Foster, 1990, s.117; Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan; Worden, 1996). När en familj har förlorat ett barn sänder omgivningen ut signaler till de kvarvarande barnen att de ska förtrycka sin sorg (Horsley & Patterson, 2006). Bland annat sker det genom att omgivningen inte ger barnen någon närmare uppmärksamhet när de förlorat ett syskon. Får barn uppmärksamhet så uppmanas de att vara starka för sina föräldrars skull. (Rosen, 1985) I jämförelse med barn som förlorar en förälder, blir barn som förlorar ett syskon än mer försummade av omgivningen (Worden, 1996, s.121). Föräldrar kan ibland uppleva att de behöver skydda sina barn från omgivningens okänsliga beteende (Wilson, 2001). I Fanos (1996) undersökning intervjuade hon vuxna syskon som under 1980-talet haft ett syskon eller fler som dött under deras barndom i cystisk fibros, en sjukdom där de slemproducerande körtlarna inte fungerar som de ska som påverkar lungor och mage. I sin undersökning fann hon att omgivningen pekar ut barnen så att de upplever sig som beskådade objekt. Ett exempel på det var när en lärare, som inte visste att syskonet var dött, inför en hel klass frågat om hur respondentens syskon mådde. Flera av syskonen i undersökningen ville inte att deras vänner skulle få reda på att syskonet dött, då de bävade inför deras reaktioner. Andra upplevde att deras vänner hade varit hjälpsamma och stöttande. (s.62-65)

Enligt Anders Magnusson, (personlig kommunikation, 24 april, 2007) som hänvisar till amerikanska data, vill majoriteten av de sörjande prata om sin sorg medan majoriteten av omgivningen inte vill lyssna. Omgivningens erfarenhet av att flera gånger säga fel saker leder till att de till slut slutar med att bemöta de sörjande. De sörjande upplever att tystnaden många gånger kan vara värre än själva sorgen. Ett sätt att möta sörjande är att ställa frågan: vad är det som har hänt? Vill de sörjande prata så gör de det. Då ska vi endast lyssna, vara ett hjärta med stora öron och ingen mun. När de sedan blir tysta, erbjuda en kram.

Familjers förhållningssätt

Förlusten är en stor belastning på familjens system (Dyregrov, 1990, s.34). Familjer som gått igenom förlusten av att förlora ett barn är efteråt mindre stressade i vardagslivet, mer religiösa och har bättre sammanhållning jämfört med andra familjer (Davies, 1988). Det som sker i familjen måste förstås utifrån ett familjesammanhang. Det är i det sammanhanget som barns och föräldrars relationer formas. (Davies & McCown & Worden, 1999; Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan) Fanos (1996) har i sin undersökning sett att de intervjuade upplevde att sammanhållningen försämrades efter att syskonet dött. Hela familjestrukturen förändrades till det sämre enligt några respondenter. Själva relationen mellan det kvarvarande barnet och föräldrarna upplevdes dock inte av de flesta som förändrad. Samtidigt upplevdes det som diffust vem som erhöll vilken roll i familjen. (s.70, 77)

Familjens känslomässiga anpassning

Flera författare nämner att när någon i familjen dör påverkas familjesystemet och det hamnar ur balans (Cain, Fast & Ericson, 1969 och Krell & Rabkin, 1979 i Edvardson, 1985; Edvardson, 1985, s.70; Foster, 1990, s.51; Worden, 1996, s.35-39). Familjen ställs inför en stor förändring (McCown & Davies, 1995). När en familj förlorar ett barn hamnar familjen i ett tillfälligt tillstånd av dysfunktionalitet (Potts & Farrell & O'Toole, 1999). Detta tillstånd uppstår när familjen försöker anpassa sig till förlusten och förändringar i familjen som följer av förlusten. Under en period kan familjen uppleva hög stress, skörbarhet och olösta saker kan komma till ytan. (Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan) Familjen och individen befinner sig i ett samspel. Det gör att familjen kan hindra en individ från att sörja, samtidigt som en individ i familjen kan påverka resten av familjen. Individer i en familj har olika erfarenhet av döden. Vid en förlust befinner sig individer i en familj i olika faser beroende av sina tidigare erfarenheter. När en familjemedlem dör är förlusten gemensam inom familjen. De förändringar som dock sker inom en familj vid förlust uppmärksammas inte alltid av familjen. Det gör att påfrestningar kan uppstå inom familjen och dess relationer. (Bowlby-West, 1983) Walsh och McGoldrick (2004) skriver att familjens anpassning inte är det samma som att komma över förlusten för all framtid och inte heller att de ska stänga av sina känslor och gå vidare. Med aktiv anpassning menar författarna att familjen måste återhämta sig och kämpa, samla kraft samt att möta utmaningarna som kommer med tiden. Sorg och bearbetning har inga färdiga mallar och tidtabeller. (s.397; för mer ingående referenser hänvisas till källan)

Familjens struktur före förlusten är avgörande för hur de som familj kommer att reagera. Det tycks vara så att i familjer med flera barn får både de vuxna och barnen mer stöd inom familjen än familjer med få barn. Ett mer aktivt tillvägagångssätt att hantera förlusten ifrån familjen underlättade också hur familjen reagerade på förlusten. Ett fördelaktigt sätt att hantera förlusten var när familjen gemensamt kunnat omdefiniera problem på ett positivt sätt. (Worden, 1996, s.83-85) Det som även påverkar är den avlidnes roll och funktion i familjen. Vilket leder till att även flexibiliteten i familjesystemet är avgörande för anpassning och bearbetning av förlusten. Det vill säga att familjens regler, roller och gränser behöver vara

tydliga samt flexibla för att kunna omorganiseras efter en förlust. Det är även viktigt för familjen att börja investera i andra relationer och sysselsättningar. När familjen har kommit till insikt och funnit en väg att acceptera förlusten och fått perspektiv på sorgen kan erfarenheten integreras i familjens nya struktur. (Walsh & McGoldrick, 2004, s.397, 405; för mer ingående referenser hänvisas till källan)

Familjens reaktioner

Krell och Rabkin (1979) ger exempel på olika familjetyper. Där föräldrarna av någon anledning inte kan bearbeta sorgen och förlusten hanteras på tre olika sätt. Genom dessa sätt försöker familjen återställa balansen i sitt system. I den skuldbelagda familjen bearbetas inte traumat. Tystnad råder i familjen om den döde och förlusten. Anklagelser och självanklagelser finns i familjen. I tron om att inte förvärra situationen för barnen avstår föräldrarna att informera barnen om vad som hänt med deras syskon. I den överbeskyddande familjen väljs ett barn ut och blir extra påpassat så att inget ska hända även detta barn. Barnet skyddas då mot verkliga och inbillade faror. Ofta är barnet av samma kön som det döda syskonet. Ibland förskjuts de överbeskyddade barnen känslomässigt då föräldrarna inte klarar av tanken på att förlora ännu ett barn. Sedan finns också de familjer som lägger över de förväntningar och förhoppningar man hade om det bortgångna barnet på ett kvarvarande syskon. Då jämförs det kvarvarande syskonet ständigt med det döda och allt som oftast till det sämre. (i Edvardson, 1985, s.72-75)

Bowlby-West (1983) pratar om tolv olika anpassningssätt som kan uppstå i familjesystemet för att försöka hålla balansen i systemet efter att ett barn dött. Här kommer några att nämnas. Årsdagsreaktioner är tillfälle för ritualer och att få sörja. I familjer där sorg inte har fått komma till uttryck i övrigt, används denna tid för att få utlopp för sin sorg. Känslor hos de sörjande kan projiceras på andra än de känslorna verkligen berör. Detta är ett skydd mot att möta det som känslorna står för. Ibland uppstår en syndabock inom familjen. Detta beteende kan hålla samman familjen utom i extremfall. I rädslan att utsättas för fler förluster kan en familj skapa tajta familjeband vilket gör att det blir svårt för individer i familjen att få sörja enskilt. Ett sådant beteende kan frysa sorgprocessen. Förlusten inom familj kan bli till en familjehemlighet. Familjemedlemmar kan känna skam och skuld över det som hänt vilket gör det lättare att inte tala om den som dött. Dessa känslor kan ärvas i generationer. När ett barn dör involveras ofta den utökade familjen men på grund av generationsskillnaden är det inte säkert att de kan prata med varandra. Idealisering av den döde kan uppstå i familjen när en familj inte vill släppa taget om barnet. Det gör att familjen lever i det förflutna. De kvarvarande barnen kan bli opassande omhändertagande för sin ålder eller regrediera i sitt beteende och söka uppmärksamhet. Regression av barnets beteende kan också förekomma när barnen upplever föräldrarnas rädsla och ångest. I vissa familjer förekommer också ersättnings barn. Vilket kan innebära att familjen tar sig an fosterbarn eller snabbt skaffar sig ett annat barn. Detta kan stoppa sorgprocessen.

Familjens praktiska hantering

Något som kan vara till stöd för familjer i hanteringen av deras förlust är att vistats i naturen. Där kan de finna stillhet, harmoni, lugn och kravlöshet. Familjer beskriver också att de vuxna finner tröst i att gå till kyrkan eller lyssna till musik. (Foster, 1990, s.177-178) Barn som deltog i Fanos (1996) undersökning upplevde trygghet i sin tro, speciellt om föräldrarna var troende (s.130). Davies (1988) konstaterar i sin forskning att ju större en familj är ju fler aktiviteter och rekreationer utförs och fler regler används. Hennes forskning visar även på värdet av kulturella, religiösa och sociala rekreativitet. Det gör att de kvarvarande barnen bättre kan anpassa sitt beteende efter förlusten. Dyregrov (1990) menar att många

familjer hanterar förlusten tillsammans inom familjen medan andra inte gör det. När familjen delar sin förlust görs det vanligen med minnen som foton och att gå till kyrkogården. (s.34, 70)

Kommunikation

Det framgår av en undersökning gjord av Socialdepartementet (1979) att föräldrarna inte talade med sitt dödsjuka barn om döden. Denna undersökning visar också att inte alla makar pratade med varandra om deras barns död. (s.109, 112) Två till tre månader efter att en förälder dött i en familj visar en undersökning som Worden (1996) har gjort att två tredjedelar av barnen upplevde att familjen hade samtalat om den döde och kunde dela sin sorg med varandra. Även då hans undersökning syftar till barn som har förlorat en förälder menar han att barn blir påverkade på liknade sätt vid syskonförlust. Samtalen påbörjades oftast av en förälder. Även den icke verbala kommunikationen, som föräldrarnas förändring av tonläge, gjorde att barnen upplevde att de kunde dela sin sorg inom familjen. Dock var det inte alltid i familjerna där de kunde prata om den döde som föräldrarna var mest fungerande. (s.45-47)

Familjens kommunikation

Flera författare påpekar vikten av rak och tydlig kommunikation inom familjen, vilket leder till lättare bearbetning och stärkt sammanhållning inom familjen (Horsley & Patterson, 2006; Walsh & McGoldrick, 2004, 397-399; för mer ingående referenser hänvisas till källan; Worden, 1996, s.156). På så sätt kan familjen dela sin upplevelse av dödsfallet, vilket gör att familjemedlemmarna finner stöd hos varandra inom familjen (Horsley & Patterson, 2006; Worden, 1996, s.156). Mahon och Page (1995) konstaterar att kommunikationsmönstret i en familj är det samma före som efter förlusten. Jewett Jarratt (1994) hänvisar till Moody (1991) som menar att familjer ofta har outtalade regler om vilka känslouttryck som får förekomma i en familj (s.112). I de familjer där det finns utrymme för att uttrycka bland annat ledsenhet, ilska och skuld klarar man bättre av stressen som uppstår efter en förlust (Powell, 1991). I familjer där föräldrarna bättre tar hand om sina barn har de en öppen kommunikation. Det innebär att de delar med sig av sina känslor, löser problem, ser förändringar hos varandra och tillåter individualitet. (Davies & McCown & Worden, 1999) För att få till en öppen kommunikation och delaktighet som involverar barnen måste de vuxna gå före och visa vägen. De vuxna behöver uppmuntra barnen till att prata om förlusten och dela sin egen sorg med barnen. (Powell, 1991) Rosen (1985) menar att det förekommer lite kommunikation inom familjer som förlorat ett barn/syskon.

Om dödsfallet av ett barn följer av en tids sjukdom kan kommunikationsmönstren som funnits under sjukdomstiden bestå vanligtvis även efter dödsfallet. Dock fanns de familjer som efter dödsfallet kunde släppa på sitt försvar inför varandra och dela sin sorg. Långt efter dödsfallet visade undersökningen att det var fortfarande svårt för familjerna att tala om det som hänt. (Fanos, 1996, s.70, 136) Kübler-Ross (1974) påpekar vikten av rak och tydlig kommunikation just vid dödsfall följt av sjukdom. Detta för att minska individernas skuld efteråt. Hon menar att är familjesystemet stängt blir förloppet väldigt dramatiskt, men är det öppet kan familjen tala och gråta tillsammans. (s.144-145) Är kommunikationen blockerad kan det påverka familjen. Det outtalade göms undan och kan komma upp i andra relationer eller som symptomatiska beteenden. (Foster, 1990, s.51; Walsh & McGoldrick, 2004, 397-399; för mer ingående referenser hänvisas till källan)

Föräldrars kommunikation till kvarvarande syskon

Information till barn ska vara rak och utan omskrivningar (Leon, 1986). Barn behöver information vid syskonförlust om det inträffade samt försäkran, förståelse, uppmärksamhet och säkerhet (Hindmarch, 1995). Dyregrov (1990) skriver att det som försvårar för barnen vid en svår förlust är när föräldrar inte berättar för barn vad det är som hänt, när syskonet dog och varför. En del föräldrar ger förskönande omskrivningar av döden. När vuxna ger information om det som inträffat får barnen ofta bara reda på delar av verkligheten och får ta del av detta i omgångar. Då föräldrarna för den döde på tal händer det att det är mest för att föräldrarna ska förvissa sig om barnets välmående. Samtalet berör inte alltid det barnet faktiskt vill tala om. Vuxna är ofta inte lyhörda inför hur barn kommunicerar och missar därför de signaler barn förmedlar i sin lek och med teckningar. Dock finns det föräldrar som deltar i sina barns lek för att kunna kommunicera med sina barn. (s.47, 69-72)

När föräldrar inte kommunicerar med sina kvarvarande barn om förlusten försöker de återställa en balans i familjen och undvika skuld (Cain i Crehan, 2004). Föräldrars skydd av sina barn från döden efter att ha förlorat ett annat barn är inte naturligt. Den vuxna handlar utifrån att den vill skydda sig själv från verkligheten och den smärta som det medför att behöva möta verkligheten. (Leon, 1986; Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan) Bowlby-West (1983) håller med föregående författare, dock menar hon att föräldrarna inte vill att barnen ska behöva uppleva den smärta de själva upplever. Barnen skyddas inte endast av föräldrarna enligt Powell (1991) utan även från övriga vuxna.

I en undersökning gjord av Socialdepartementet (1979) intervjuades föräldrar vars barn avlidit i en allvarlig sjukdom. Alla dessa familjer hade delgivit sina barn information om deras syskons sjukdom. Hur och när detta gått till varierade beroende på syskonens ålder. (s.107) Det resultatet fick inte Fanos (1996) i sin undersökning. Där hade oftast inte föräldrarna pratat med sina övriga barn om vad som hänt när syskonet dött. När de hade gjort det fick barnen svar som att systemen har farit till himlen. De fick också information som inte var anpassad för barnens förmåga att förstå. Dock fanns det respondenter som tyckte att deras föräldrar funnits till hands. (s.60-61) I en annan undersökning där föräldrarna tillfrågades om hur de stöttat sina barn framkom att det viktigaste är att lyssna till barnen när de vill prata. Detta upplevdes som svårt då det ofta behövdes göras när föräldrarna själva var som mest sköra. När föräldrarna inte var troende upplevdes kommunikationen med barnen som svårare. (Wilson, 2001) Dyregrov menar att det är vanligt att vuxna undviker att samtala med sina barn om dödsfallet. Vilket gör att barnen vänder sig till sina vänner och utomstående istället. (1990, s.63, 67; 1999, s.26-27)

I Fanos (1996) studie var det 20 % som upplevde att de hade haft en god kommunikation inom familjen om sjukdomen. En tredjedel av de intervjuade upplevde att de haft en dold kommunikation i familjen där de hört de vuxna prata om sjukdomen och syskonet, men inte direkt med dem. Hälften av syskonen hade upplevt att sjukdomen var en familjehemlighet. De intervjuade upplevde det som ovanligt att föräldrarna pratade med dem om deras sjuka syskon när hon eller han fortfarande var vid liv. Fanos uppger att 25 % av de som deltog i undersökningen hade vetat att syskonet kunde dö, medan en tredjedel blev helt överraskade när syskonen dog. (s.46-49, 57) Detta bekräftar Mahon och Page (1995) som menar att barnen inte alltid får den nödvändiga informationen trots att ett syskon har varit sjukt en längre tid. Kommunikationen är avgörande för hur ungdomar fortsätter utvecklas efter att ha förlorat ett syskon. Utan öppenhet om förlusten i en familj kan det ta flera år för ungdomen i familjen att bearbeta förlusten. (Horsley & Patterson, 2006)

Föräldrars förhållningssätt

Föräldrar kan uppleva att kunna stötta sina kvarvarande barn är läkande i sig samt är det som ger dem fotfäste i livet och gör att de lättare kan hantera sin sorg (Foster, 1990, s.53; Leon, 1986; Powell, 1991). Viljan att rå om sina andra barn gör att familjen kan sörja tillsammans. Detta gör det möjligt för ett mer öppet klimat i familjen att samtala om förlusten och dödsfallet. (Foster, 1990, s.53) Socialdepartementet (1979) skriver i sin rapport att en tid efter förlusten ökade det allmänna intresset för barn hos föräldrarna (s.113).

Föräldrars reaktioner gentemot sina kvarvarande barn

I Wordens (1996) undersökning om barn som förlorar föräldrar säger han, att barns anpassning till förlusten beror på hur familjen reagerar på förlusten. Familjens reaktion beror på hur föräldrarna hanterar förlusten. Worden jämför sin undersökning med syskonförlust och menar att barn blir påverkad på liknande sätt vid båda förlusterna. Hur föräldrar lyckas hantera sin egen sorg och barnets sorg samtidigt påverkar hur ett barn påverkas av förlusten. (s.35-39) Flera källor anger att föräldrars förmåga att ta hand om sina barn påverkas av deras reaktion på förlusten och gör att de kan bli känslomässigt frånvarande gentemot sina barn. (Dyregrov, 1990, s.34; Hindmarch, 1995; Powell, 1991; Worden, 1996, s.35-39) Enligt Fanos (1996) så är det föräldrars oförmåga att sörja som hindrar barns sorgprocesser (s.103). Reaktionerna från föräldrarna kan ta sig i uttryck på olika sätt. Några vanligt förekommande är depression, överbeskydd av sina kvarvarande barn, skuldbeläggning av sina barn och ersättande och idealiserande av det bortgångna barnet.

Depression

Flera författare och undersökningar anger att föräldrar som förlorar ett barn blir deprimerade eller hamnar i liknande tillstånd (Rosen, 1985; Worden, 1996, s.35-39). Depression har lett till att föräldrarna har haft svårt för att dela sina känslor med sina barn. De har också varit oroad över sin förmåga att ta hand om sina kvarvarande barn. (Worden, 1996, s.35-39) Håglösa föräldrar skriver Dyregrov (1990) kan få svårt att sätta gränser vilket kan påverka barn i ungdomstiden negativt (s.34). I Fanos (1996) undersökning uppger flera av de vuxna barnen att de upplevt sina mödrar som ångestfyllda. De ledde ibland till att mödrarna började bruka alkohol. (s.41)

Överbeskydd och Skuld

Föräldrar kan överbeskydda sina kvarvarande barn efter att ha förlorat ett barn (Cain, Fast & Ericson i Edvardsson, 1985, s.70). Överbeskyddandet som begränsar barnen är de vuxnas rädsla att något ska hända med de övriga barnen (Bank & Khan i Crehan, 2004; Dyregrov, 1999, s.33; Fanos, 1996, s.76-77; Leon, 1986). Fanos (1996) undersökning visar att föräldrar kunde bli extremt omhändertagande i vissa fall. Detta ledde ibland till att föräldrarna försköt barnen genom att barnen drog sig undan. (Fanos, 1996, s.76-77)

Föräldrar skyller ibland sitt barns död på något av sina kvarvarande barn (Cain, Fast & Ericson i Edvardson, 1985, s.70; Dyregrov, 1999, s.33; Fanos, 1996 s.73-74; Tooleys i Crehan, 2004). Detta kan ske när föräldrar bär på ilska över sitt barns död (Fanos, 1996, s.73-74). I de familjer där barn skuldbeläggs kan det uppstå syndabockar. Denne får stå till svars för fel och brister. Föräldrarna gör något av syskonen omedvetet till syndabock för att motstå och hantera stress som kommer efter att de förlorat ett barn. När detta händer finns det flera barn i en familj och beteendet finns endast under den mest kritiska perioden efter en förlust. (Tooleys i Crehan, 2004)

Ersättning och Idealisering av det döda barnet

Syskon blir ersättningsbarn när föräldrar inte sörjer sitt döda barn eller förmår att gå vidare (Cain i Crehan, 2004). När kvarvarande syskon behandlas av föräldrar som ersättningsbarn för det bortgångna barnet är det ett försök till att hålla kvar det avlidna barnet (Leon, 1986). En del barn får överta sitt döda syskons identitet (Dyregrov, 1999, s.33; Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan). Det innebär att föräldrar med familjen och omgivningen ständigt jämför det kvarvarande syskonet med det bortgångna syskonet. Detta agerande underlättar föräldrarnas sorg. (Schwab, 1997, för mer ingående referenser hänvisas till källan) Syskonen i Fanos (1996) undersökning berättar om hur föräldrarna ständigt jämförde dem med det döda barnet eller hur de ändrade beteende efter dödsfallet. De började behandla de kvarvarande barnen som de behandlat det döda syskonet, ett sätt de aldrig betett sig på mot syskonen innan det sjuka barnet dog. Flera av syskonen minns också att deras föräldrar idealiserat det döda syskonet. I intervjun uppger respondenterna att de tävlat med ett spöke. En av dem försökte synliggöra sig själv med att lägga teckningar i hela huset för att visa att hon existerade. (s.75-78)

Föräldrars hantering exkluderar barnen

Stödet och hur och om barn involveras i familjens förlust av föräldrarna skildras av våra referenser som att det är svårt för föräldrar att hantera sina kvarvarande barn när de förlorat ett annat barn. Det gör att barnen försummas och stängs ute av föräldrarna vid förlusten. (Björklund & Eriksson, 2000; Dyregrov, 1990; Fanos, 1996; Foster, 1990; Jewett Jarratt, 1994; Leon, 1986; McCown & Davies 1995; Powell, 1991; Wolff i Powell, 1991)

Samtidigt som det konstateras att det är svårt att bemöta sina kvarvarande barn efter att ha förlorat ett barn, konstaterar Powell (1991) att det viktigaste för barn vid en förlust är att de kan få stöd av en vuxen. Det hänger på de vuxna i en familj att vara öppna med sin sorg annars kan inte bearbetning av en svår händelse i en familj hanteras på ett bra sätt. (Jewett Jarratt, 1994, s.112) Barn är beroende av sina föräldrars välmående och förmåga att kunna stödja dem och upprätthålla vardagen när de förlorat ett syskon (Foster, 1990, s.17, 51; Horsley & Patterson, 2006). Den fysisk närvaro av den överlevande föräldern uppfattades vara av stor vikt i Wordens (1996) undersökning för att syskon ska kunna få det stöd de behöver, detta uppfattades som svårt av många familjer då de var tvungna att försäkra familjens behov av en inkomst. (s.35-39)

Det är föräldrars förändrade beteende på grund av deras sörjande som gör att de kan ha svårt att uppfylla sin föräldraroll (McCown & Davies 1995). Föräldrarna kan bli så överväldigade av sin egen sorg så att de inte är tillgängliga för sina barn (Fanos, 1996, s.143). Smärtan som föräldrarna bär på av att ha förlorat sitt barn intensifieras utav att hjälpa sina kvarvarande barn med deras smärta (Jewett Jarratt, 1994, s.112). Dessa orsaker gör att många föräldrar stänger ute sina kvarvarande barn vid förlust av ett barn. Det gör de genom att inte visa sin egen sorg för sina barn (Dyregrov, 1990; s.47; Foster, 1990, s.17, 51; Horsley & Patterson, 2006). När vuxna döljer sin sorg för sina barn är det i ett försök till att skydda sina barn. När vuxna inte involverar barn i svåra händelser motiveras det ofta med att de är för små att förstå. (Björklund & Eriksson, 2000, s.9; Dyregrov, 1990, s.63, 67; 1999, s.26-27) Istället är det många gånger de vuxnas rädsla att ställas inför barns sorg och frågor som utesluter barnen. (Björklund & Eriksson, 2000, s.9; Foster, 1990, s.34) Rädslan frambringar också vuxnas försök att trösta barn genom att säga att den döde har det bra i himlen. Försök till att skydda barnen leder ofta till att vissa känslor trycks undan och samtal om den döde och minnena runt honom/henne undviks. Barnet gör som de vuxna i sin hantering av döden. (Björklund & Eriksson, 2000, s.9, 23-29; Foster 1990, s.17, 51; Horsley & Patterson, 2006) Trots det är

tystnaden svår för både vuxna och barn kring ett dödsfall. (Björklund & Eriksson, 2000, s.9, 23-29)

Enligt Hindmarch (1995) kan föräldrarnas sorg få långsiktiga effekter på de kvarvarande barnen. Jewett Jarratt (1994) skriver att kvarvarande barns symtom som depression och separationsångest hänger ihop med föräldrarnas hantering av sina barn efter att ha förlorat ett barn. Det förekommer oftare än man tror att föräldrarna skyller sina barn för förlusten, vilket de själva sedan glömmer medan barnen kommer ihåg det desto mer. (s.31) Det händer att barn får subtil information om att de vuxna behöver barnets stöd och ska uppträda som att förlusten inte påverkat dem. Vilket också förtrycker barnens känslor. (Jewett Jarratt, 1994, s.112) Trots ovanstående är det vanligt att föräldrarna under en tid lämnar iväg sina barn till någon annan. Då de upplever att de inte förmår att ge sina kvarvarande barn den omsorg de behöver. (Dyregrov, 1999, s.33) Ett fåtal föräldrar uppges av Fanos (1996) ha sökt hjälp för hela familjen efter att de drabbats av förlusten. Av dem som sökt hjälp var det få som uppfattade att det gav något stöd. (s.129)

Föräldrars stöd till barn

I en studie gjord av Wilson (2001) konstateras att föräldrar kunnat stötta sina kvarvarande barn efter att ha förlorat ett barn. Främst var stödet långsiktigt. Den närmaste tiden efter förlusten kunde stödet vara mer bristfälligt enligt föräldrarna själva. Stödet anpassades individuellt till varje barn beroende på barnets ålder och personlighet. Enligt föräldrarna var det behövligt att kunna tolka meningen bakom sina barns beteende. Det var också viktigt att veta när någon annan kunde vara bättre till hjälp för sina barn än dem själva. Föräldrarna upplevde att de var som mest behövda då de själva kände sig som mest tyngda.

De vuxna kvarvarande barnen i Fanos (1996) undersökning uppger olika svar när det gäller deras föräldrars förhållningssätt. En del av barnen hade upplevt att föräldrarna hade varit närvarande och kunnat stötta dem i deras sorg (s.153). Det sätt som stödet gavs på kunde dock uppfattas som negativt. Föräldrarna kunde vara påstridiga med att införa sin egen hantering av förlusten på sina barn. En respondent berättar att han kort efter sitt syskons död tvingades leka med sina kamrater trots att han motsatte sig detta. En annan berättar att innan dödsfallet berättade en mamma för sin dotter att de snart skulle behöva välja kista, när syskonet fortfarande inte var medveten om att hennes syskon skulle dö. (s.62-63) Wilson (2001) konstaterar i sin undersökning att hur föräldrarna stöttade sina barn bestämdes utifrån religion/livsfilosofi, attityder till barnuppfostran och föräldrarnas egna styrkor eller svårigheter.

Hur barn involveras kring det praktiska vid förlusten

Vid dödsögonblicket har en del av respondenterna i Fanos (1996) undersökning uppgett att de varit med när syskonet dött. Andra fick veta att syskonet dött efter själva dödstillfället. En tredje grupp av respondenterna uppgav att deras föräldrar inte berörde att syskonet faktiskt dött inför sina kvarvarande barn. (s.64)

När det gäller begravningen av ett barn råder det osäkerhet ifrån föräldrarnas sida om syskonen ska delta i begravningar eller inte. De tror ofta att barnen ska ta ännu mer skada av att delta. (Foster, 1990, s.167) Syskonens deltagande i begravningen är betydelsefullt för syskonen, dock utesluts de ofta från ceremonin, av samma anledning som Foster anger. (Dyregrov, 1990 s.47) I två andra undersökningar beskrivs begravningen som något positivt. Föräldrar kan uppleva den som något positivt då de får något att sysselsätta sig med (Socialdepartementet, 1979, s.111). I Wilsons (2001) och Fanos undersökning konstateras att barnen deltog i begravningen (1996, s.73-74). Andra saker som Wilson (2001) fann i sin

undersökning var att barn i varierande grad efter syskonet hade dött fick se och ta på det döda barnet. Alla syskonen hade besökt graven och flertalet närvarade vid minnesstunden. Syskonen i Fanos (1996) undersökning kommer också ihåg att deras föräldrar hade hindrat dem från att röra vid det döda syskonets saker. (s.60, 65)

Analys av selektiv forskningsöversikt

Det värsta en familj kan råka ut för är att förlora ett barn. Kommunikation är viktigt för en fungerande familj i sorg. I familjer och föräldrars försök att balansera sin vardag blir följderna inte alltid rationella. Hanteringen av döden påverkas av omgivningen, arv och livsåskådning.

Innebörd av syskonförlust

Schwab (1997) menar i den tidigare forskningen att det värsta en förälder kan råka ut för är att förlora ett barn, vilket är som att förlora en del av sig själv. Utifrån vårt resultat kan vi konstatera att syskonförlust innebär en stor påfrestning för familjen (Dyregrov, 1990). De kvarvarande barnen är föräldrarnas fotfäste i livet efter sin förlust (Foster, 1990; Leon, 1985; Powell, 1991). Samtidigt ökar föräldrarnas egen smärta av att hjälpa sina barn i deras sorg (Jewett Jarratt, 1994). På grund av den stora effekt en förlust av ett barn har så är ett tillfälligt tillstånd av dysfunktionalitet en naturlig följd (Potts & Farrell & O'Toole, 1999). Sättet att hantera förlusten beror på den dödes tidigare roll och funktion i familjen (Walsh och McGoldrick, 2004). Av betydelse är också individers olika sätt att hantera sin förlust vilket skapar förändringar i familjen (Bowlby-West, 1983). Detta bekräftas i den tidigare forskningen som tar upp betydelsen för familjens respekt och tolerans mot olika reaktioner. Döden av en anhörig innebär mer än en förlust av en familjemedlem, det innebär även förlorandet av drömmar om framtiden. (Walsh och McGoldrick, 2004) Sorgens fokusering på framtiden är något som emotionsteorin tar upp (se ovan s.14) Som resultatet visar bekräftar familjesystemteorin, nedan kallad systemteorin, att känslomässig instabilitet är en naturlig följd vid en förlust. Vilket leder till att vanliga problemlösande åtgärder inte hjälper individen. (se ovan s.13) Emotionsteorin tar upp den dödes roll i förhållande till hur de sörjande reagerar på förlusten vilket bekräftas i den tidigare forskningen (se ovan s.14; Minerva Frostegren, 2000)

Den rådande familjestrukturen är viktig för hur en familj klarar av en förlust av ett barn (Worden 1996). Vårt resultat påvisar motstridigheter gällande familjens sammanhållning efter en förlust av ett barn. Trots allt visar undersökningar att förlusten har stärkt familjens sammanhållning samtidigt som den också kan splittra en familj. (Davies, 1988; Fanos, 1996) Forskningen visar på vikten av sammanhållning för de kvarvarande barnens skull då instabilitet i familjesystemet skrämmar barnet mer än döden själv (Foster, 1990). Familjers och föräldrars reaktion och närvaro är viktiga för barns hantering av sin förlust (Worden, 1996). Enligt systemteorin beror familjens återhämtning på den tidigare sammanhållningen samt vilket känslomässigt beroende de har till varandra. Det kan vara så att i familjer där man inte lyckats hålla samman kan förklaras utifrån dåliga gränsdragningar mellan subsystemen. Det kan även vara så att de konflikter som uppstår vid övergångsstadier inte lyckats lösas på ett adekvat sätt. I familjer med ökad sammanhållning har man lyckats utvecklas i övergångsstadiet. (se ovan s.12-13)

Funktionellt förhållningssätt

En del föräldrar upplever själva att de kan stötta sina kvarvarnade barn långsiktigt. De kände däremot att stödet direkt efter förlusten var bristfälligt samt att barnen behövde dem mest när de själva kände sig som värst. (Wilson, 2001) Det karakteristiska för en funktionell familj är att föräldrarna är öppna med sina känslor inför barnen. Detta gör att familjen klarar av

stressen kring förlusten bättre, föräldrarna tar bättre hand om sina barn och barnen blir mer delaktiga i förlusten. (Davies & McCown & Worden, 1999; Foster, 1990; Horsley & Patterson, 2006; Powell, 1991) Worden (1996) understryker vikten av att ha ett aktivt tillvägagångssätt i sin bearbetning av förlusten. När familjen har fått insikt och acceptans inför sin förlust är det viktigt att lägga kraft på relationer utanför familjen samt andra sysselsättningar (Walsh & McGoldrick, 2004). Kulturella och sociala aktiviteter är av värde för familjer i sorg (Davies, 1988; Foster 1990). Hos familjer som kan dela sin förlust med varandra är det också vanligt att titta på fotografier och besöka graven (Dyregrov, 1990). Detta kan förklaras utifrån systemteorin som viktigt då familjer behöver ha ett samspel med omgivningen för att överleva och utvecklas (se ovan s.11). Det positiva med ett aktivt tillvägagångssätt kan tolkas utifrån emotionsteorin som viktigt för att låta känslorna få utlopp då sorg är en läkningsprocess och enligt forskningen reparation av själen (se ovan s.14; Minerva Frostegren, 2000).

Det råder osäkerhet hos föräldrarna om syskon ska delta vid begravningen då de är rädda för att barnen skall ta skada (Foster, 1990). I Socialdepartementets (1979) undersökning har de sett att föräldrarna upplever begravningen som något positivt när det ger dem en sysselsättning. Olika undersökningar i resultatet och forskningen visar att barn deltar vid deras syskons begravning och andra ceremonier kring syskonets död, men i varierande grad (Fanos, 1996; Wilson, 2001; Worden, 1996). De föräldrar som låter sina barn vara delaktiga i döden enligt forskningen, ger genom det förhållningssättet sina barn tröst och stöd och får dem att mogna och utvecklas (Kübler-Ross, 1974). Det esoteriska perspektivet bekräftar detta och säger vidare, att är barnen delaktiga i döden blir de varken rädda för att leva eller att dö (se ovan s.15). Enligt systemteorin tydliggör barns deltagande systemets koherens. (se ovan s.10)

I de familjer som lyckas hantera sin förlust på ett bra sätt har kommunikation spelat stor roll (Horsley & Patterson, 2006; Kübler-Ross, 1974; Walsh & McGoldrick, 2004; Worden, 1996). Kübler-Ross (1974) menar att öppen kommunikation fråntar individen känslan av skuld efter förlusten. De som drabbas av en förlust av ett barn behåller vanligtvis sina kommunikationsmönster som familjen hade före förlusten (Fanos, 1996; Mahon & Page, 1995). Klarar vi av att möta våra känslor menar forskningen att vi blir till starkare och mer djupseende människor (Minerva Frostegren, 2000). Det esoteriska perspektivet bekräftar det viktiga med att våga visa våra känslor inför barnen. Genom samtal om döden blir vi bättre rustade för både livet och döden, därigenom blir vi mer trygga och mer levande. (se ovan s.15) Ett fungerande system enligt systemteorin innehar just de förmågor som framstår som funktionellt i resultatet hos en familj i förlust. Öppen kommunikation innebär öppenhet kring tankar, känslor och fantasier. Familjen behöver en flexibel makthierarki men samtidigt tydliga gränser för att fungera. Familjemedlemmars förmåga att hantera en förlust hänger också samman med hur familjen fungerar som helhet. (se ovan s.10-13)

Dysfunktionellt förhållningssätt

Det är svårt för föräldrarna att bemöta sina barn i sin egen sorg, vilket leder till att barnen utesluts både praktiskt och känslomässigt (Björklund & Eriksson, 2000; Dyregrov, 1990; Fanos, 1996; Foster, 1990; Jewett Jarratt, 1994; Leon, 1985; McCown & Davies 1995; Powell, 1991; Wolff i Powell, 1991). Schwab (1997) bekräftar detta i den tidigare forskningen. Barn har upplevt sina föräldrars stöd som negativt då de påtvingas ett hanteringssätt som inte känns bra för dem (Fanos, 1996). Föräldrarnas välvilja leder till att barnen utesluts ifrån begravning och ceremonier kring det döda syskonet (Dyregrov, 1990, Foster, 1990). I vårt resultat framkommer några tydliga reaktioner där familjerna och föräldrarna är oförmögna att hantera förlusten av ett barn på ett adekvat sätt; skuld, överbeskydd, ersättning och idealisering. Det görs

i syfte att uppnå balans i systemet. När förändringarna inte uppmärksammas kan det leda till att familjens inbördes relationer påfrestas (Bowlby-West, 1983). Tidigare forskning menar att föräldrars oförmåga att bearbeta sin sorg bland annat beror på bristande stöd från omgivningen (Schwab, 1997). Människor har också en felaktig uppfattning om att sorg inte får ta plats i livet (Krell & Rabkin, i Edvardsson, 1985). Minerva Frostegren (2000) i den tidigare forskningen menar att när någon fastnar i sin sorg är det att låta sin självömkan ta överhand. Den avlidne lider inte längre utan det är vi som finns kvar som lider. Enligt emotionsteorin behöver människan sorg för att kunna läka sina sår och inte hämmas i livet. Här kan vi se att familjer med detta förhållningssätt gör det utifrån sina referensramar men det blir ändå fel. Intellectuellt kan människan vara medveten om sin förlust men känslomässigt kan det ta längre tid. Sörjande vuxna kan behöva lika mycket stöd som ett litet barn. (se ovan s.13-14) Barnen är en del av familjesystemet och får de inte delta i något som berör hela familjen kan det uppstå en obalans inom familjesystemet. Utan barns deltagande vid begravning och ceremonier kan familjens existens ifrågasättas av familjemedlemmarna. Enligt systemteorin är det vanligt att föräldrar känner att föräldraskapet är komplicerat. (se ovan s.10-13)

Föräldrarnas omedvetna hantering av förlust gör att ett kvarvarande barn kan utses till syndabock inom familjen och få bära skulden för sitt syskons död (Bowlby-West, 1983; Cain, Fast & Ericson i Edvardsson 1985; Dyregrov, 1999; Fanos, 1996; Jewett Jarratt, 1994; Tooleys i Crehan 2004). Vid skuldkänslor i familjen är det tyst kring förlusten och minnen av den döde. (Krell & Rabkin, i Edvardsson, 1985) Det leder till att det blir mer accepterat att inte tala om den som dött, dessa känslor kan gå i arv (Bowlby-West, 1983). Skuld är en komplex känsla enligt emotionsteorin och är kopplat till individens tankar och värderingar. Känslorna är beroende av att vi är i ett socialt samspel samt beroende av vilken kultur vi befinner oss i. Problemet med negativa känslor är om de uppstår vid olämpliga tillfällen. Dessa dysfunktionella reaktioner är känslor som uppkommer vid en förlust som inte individen har förmågan att tolka eller agera utifrån på ett lämpligt sätt. (se ovan s.13-14) Skuldbeläggning av ett barn utifrån föräldrarna leder till frikoppling, enligt systemteorin. Individens avskildhet inom familjen blir allt för stor. En vanlig reaktion när ett system blir instabilt är att familjemedlemmarna lägger skulden på övriga i familjen för att de inte leva upp till sin uppgift. Vid övergångsstadier som vid syskonförlust uppstår konflikter, detta är oundvikligt. (se ovan s.10-13)

I de familjer där de förekommer ersättning och idealisering av det döda barnet kan ett av de kvarvarande barnen få överta förväntningar och förhoppningar. När barnet jämförs med sitt döda syskon är det oftast i negativ bemärkelse. (Dyregrov, 1999; Fanos, 1996; Krell & Rabkin, i Edvardsson, 1985, Schwab; 1997) Sorgeprocessen kan även fördröjas av att familjen skaffar sig ett ersättningsbarn antingen genom ett fosterbarn eller ett nytt barn. Familjen kan leva kvar i det förflutna genom att idealisera den döde och inte släppa taget. (Bowlby-West, 1983) För föräldrar kan detta bli ett sätt att hålla kvar sitt döda barn (Leon, 1985). Ersättnings- och idealiseringsbarn kan vara exempel på, enligt systemteorin, konflikter som blivit felaktigt hanterade. (se ovan s.10-13) Emotionsteorin menar att ersättningsbarn kan vara exempel på när föräldrar inte får utlopp för sin sorg, men även att sorg kräver tid för att kunna släppa taget. Ofta krävs något annat för att fylla tomrummet. (se ovan s.14)

En vanlig reaktion hos föräldrar som förlorat ett barn är att skydda sina kvarvarande barn. De gör de genom att dölja sin egen sorg (Björklund & Eriksson, 2000, Dyregrov, 1990). Här är resultat och forskning samstämmigt (Foster, 1990). I och med skyddet blir det tyst i familjen, trots att det är väl menat, blir den rådande tystnaden svår för både vuxna och barn (Björklund

& Eriksson, 2000). Familjen kan också sluta sig samman i ett försvar mot rädslan att förlora flera medlemmar vilket leder till begränsad möjlighet för individerna att sörja i ensamhet (Bowlby-West, 1983). När en familj får ett överbeskyddande förhållningssätt väljs ett av de kvarvarande barnen ut och värnas om extra mycket (Bank & Khan i Crehan, 2004; Cain, Fast & Ericson i Edvardson 1985; Dyregrov, 1999; Fanos, 1996; Krell & Rabkin, i Edvardsson, 1985; Leon, 1985). Det extrema omhändertagandet från föräldrarna kan leda till att barnen drar sig undan (Fanos, 1996). Vuxnas skydd av barn mot döden och skydd mot den smärta döden medför, är främst ett sätt att skydda sig själva mot verkligheten (Bowlby-West, 1983; Dyregrov, 1990, 1999; Leon, 1985; Powell, 1991; Schwab, 1997). Enligt våra tre teorier måste vi sluta skydda barnen från livets stormar och göra dem delaktiga. Det som är värre för barnen än själva förlusten är föräldrarnas reaktioner. (se ovan s.10-16) Systemteorin talar om att en familj måste ha ett fungerande transaktionsmönster eller handlingsmönster och att det måste finnas en viss flexibilitet inom dessa mönster. Detta för att kunna hantera nya situationer. Reaktioner som överbeskydd och ersättning visar på att det transaktionsmönster som upprätthålls inte är adekvat för systemets funktion. Subsystem och gränser inom familjen har blivit otydliga och odugliga. Den överbeskyddande reaktionen visar på ett insnärjt förhållande mellan föräldrar och barn. Där föräldrarna krymper barnets personliga sfär. (se ovan s.11-12)

Tidigare har kommunikation nämnts som centralt i en familj som förlorat ett barn. Enligt Rosen (1985) förekommer lite kommunikation inom familjer som förlorat ett barn. Blockerad kommunikation kan påverka familjen. Det som inte samtalas om kan dyka upp i andra relationer eller visa sig som symtomatiska beteenden. (Foster, 1990; Walsh & McGoldrick, 2004) Vi kan konstatera att den tidigare forskningen just lägger fokus på barnens symtomatiska beteende vid syskonförlust (Hutton & Bradley, 1994; Mahon & Page, 1995). Bristen på kommunikation är ett försök från föräldrarna att återställa balans i familjen och undvika skuld (Cain i Crehan, 2004). Enligt Kübler-Ross (1974) blir sorgprocessen väldigt laddad när systemet är stängt. Föräldrarnas bristande kommunikation försvårar för kvarvarande barn efter en förlust. Även när de förskönar beskrivningen av döden påverkar detta barnen negativt. (Dyregrov, 1990) Vuxnas underliggande budskap till barnen är att de inte ska uttrycka sin sorg för sina föräldrars skull (Horsley & Patterson, 1996; Jewett Jarratt, 1994). Barns icke verbala kommunikering genom lek och teckningar uppfattas inte heller av föräldrarna (Dyregrov, 1990). Fanos (1996) undersökning visar att föräldrarnas otillräckliga kommunikation ledde till att flertalet av barnen inte visste att deras syskon skulle dö. Inte ens med det dödssjuka barnet kommunicerade föräldrarna om döden (Socialdepartementet, 1979). Systemteorin säger att ingen människa kan vara helt öppen med sina känslor. Brist på kommunikation kan grunda sig i en automatisk känslomässig reflex för att undvika ett känsligt ämne och undvika att uppröra en annan familjemedlem. Upprätthålls mönster som inte är adekvata för situationen hotas systemets existens (se ovan s.10-13). När det gäller kommunikation är resultatet motstridigt. Skuld och kommunikation sätts i relation till varandra. Vårt resultat säger att när man kommunicerar minskar det skulden och det bekräftas av systemteorin. Att inte kommunicera minskar dock också skuldbördan. Dock till en viss gräns innan det går över i dysfunktionalitet och skulden ändå tar övertaget i familjen. (se ovan s.10-13; Cain i Crehan, 2004; Krell & Rabkin, i Edvardsson, 1985; Kübler-Ross, 1974)

Socialisering kring döden

Flera författare menar att döden har varit synlig fram till mitten av 1900-talet, då den blev osynlig på grund av flytten från hemmet till sjukhusbädden (Ariés, 1978; Foster 1990; Mahon & Page, 1995). Dödens osynlighet har lett till att vi förnekar den lättare (Ariés, 1978; Foster, 1990). Det västerländska samhället har blivit dödsförnekande (Kübler-Ross 1978; Rosen,

1985). Döden har blivit vår tids nya tabu (Ariés, 1978; Bowen, 2004; Leon, 1985). Vi bör leva som att vi ska dö imorgon, enligt esoteriken, detta för att slippa ha ouppklarade problem vid dödstillfället. De är de ouppklarade problemen som gör att vi har svårt att släppa taget dels när vi själva ska dö samt när någon anhörig ska dö. (se ovan s.16)

Arv

Forskningen visar att fram till mitten av 1800-talet har barnen fått vara närvarande kring den döende (Ariés, 1978). Resultat säger att barn hanterar döden som de vuxna gör. Det leder till det förhållningssätt en individ får som vuxen. (Björklund & Eriksson, 2000; Bowlby-West, 1983; Foster, 1990; Horsley & Patterson, 2006) Övervägande forskning talar om att hur vi hanterar vår förlust och sorg påverkas av tidigare generationer. Den visar även att det arv vi får med oss inte alltid passar alla familjer i deras hantering av sin förlust. (Bowlby-West, 1983; McGoldrick, 2004) Det esoteriska perspektivets andemening är att vi ska acceptera döden. För att barnen ska bli trygga med döden måste vi vuxna vara det, bli ärligare och uppfostra våra barn naturligt. Vi behöver inte vänta med att prata om döden tills vi har förlorat någon inom familjen. Det finns många tillfällen för vuxna att prata om döden, ett exempel kan vara när barn träffar på ett dött djur. (se ovan s.15) Emotionsteorin visar på att det inte finns något rätt och fel när det gäller hantering av sin sorg, vi är alla individer. Vår sorgbearbetning beror på vårt arv och vår livshistoria (se ovan s.14). Enligt systemteorin är individen inte sig själv utan sin omgivning. Individen får ständigt stimuli både utifrån och inom sig själv. All denna input integreras i människan och blir till en del av henne. Detta visar också på hur individen tar med sig sin familjs och tidigare generationers hantering av förlust och död. Familjens kärna är att ge psykosocialt skydd, socialisera individen samt anpassa medlemmarna till kulturen. (se ovan s.10-13)

Omgivning

Föräldrar upplever att de får stöd den närmaste tiden efter att deras barn har dött (Foster, 1990; Schwab, 1997; Socialdepartementet, 1979; Worden, 1996). Ett fåtal föräldrar i Fanos (1996) undersökning sökte hjälp till hela familjen. Endast ett fåtal av dem uppfattade att det stödet gav något. Som tidigare nämnts så uppmärksammas inte barnen när deras syskon dör (Foster, 1990; Schwab, 1997; Worden, 1996). Omgivningen möter de sörjande med tystnad. Den avskärmningen beror på att de vill undvika sin egen ångest inför döden. (Foster, 1990) De undviker de sörjande då de inte vet hur de ska närma sig dem och de anhöriga förmedlar inte vad de vill ha hjälp med (Davies, 1988; Foster, 1990). När de närmar sig säger de tröstande ord som det är ”bara de goda dör unga” (Fanos, 1996). Enligt Magnusson (2007) vill de flesta sörjande prata om sin sorg medan de flesta i omgivningen inte vill lyssna. Denna tystnad upplever de sörjande ofta värre än själva sorgen. Foster (1990) menar att de drabbade håller igen för att inte göra bort sig offentligt. Forskningen bekräftar individens felaktiga socialisering (James & Friedman, 2004). Omgivningens rädsla, enligt det esoteriska perspektivet, att möta de anhöriga är missriktad hänsyn och hänger ihop med vår egen rädsla för döden, vilket är mänskligt (se ovan s.15). Enligt systemteorin är ett system ständigt i interaktion med sin omgivning och det gör att individerna influeras av andra system så som skola, arbetsplatser och annat socialt umgänge. I det här fallet sluter sig suprasystemet och ställer familjen utanför, vilket gör att familjen reagerar på samma sätt. (se ovan s.11) Emotionsteorin tar upp omgivningens betydelse för en bra sorgprocess. Det som försvårar för omgivningen är att individerna i familjen är i otakt i sitt sorgearbete, men för familjen är det trygghetsskapande. (se ovan s.14) Sett utifrån systemteorin kan en förklaring till att så få familjer sökt hjälp vara att föräldrar idag har en uppfattning om att de måste vara starka gentemot sina barn. Söker föräldrar hjälp blir de oroliga för att de äventyrar sina barns utveckling. (se ovan s.11)

Livsfilosofi

Familjer som går igenom en förlust av ett barn blir mer religiösa jämfört med andra familjer. Religiösa aktiviteter är positiva för familjer som förlorat en anhörig. (Davies, 1988) Föräldrars tro har gett kvarvarande barn trygghet i sin förlust (Fanos, 1996). Wilson (2001) konstaterar att föräldrar som är troende lättare kommunicerar med sina barn och påverkar hur föräldrar stöttar sina barn. Kübler-Ross (1974) menar att vår rädsla för döden alltid har funnits och kommer alltid att finnas. Det hänger ihop med att vårt undermedvetna inte kan acceptera att det finns ett slut för oss på jorden. Forskningen bekräftar trons positiva inverkan på familjen vid en förlust (Bowlby-West, 1983; Rosen, 1985; Walsh & McGoldrick, 2004). Esoteriska perspektivet menar just att en ökad medvetenhet om vad som sker vid dödstillfället och efter döden minskar vår rädsla när det inte är något främmande. Den här insikten hänger inte samman med en viss trosuppfattning eller livsfilosofi, utan att när vårt fysiska jag dör finns föreställning om att vårt andliga jag lever vidare. De menar att vår dödsrädsla hänger samman med vår rädsla för det okända samt att vi har glömt bort vårt andliga ursprung. Nu mer identifierar vi oss med vår ”fysiska ytterrock” och att vi är rädda för att leva när vi inte vill veta av vår dödlighet. Esoteriken bekräftar att rädslan har att göra med att vi tror att vår existens slutar med vår fysiska död. Familjerna i ovanstående undersökningar kan enligt esoteriken ha nått en acceptans för både liv och död. (se ovan s.15-16)

Diskussion kring selektiv forskningsöversikt

Vi kan konstatera att vår förståelse mer eller mindre har bekräftats med vad vi har funnit i resultatet. Teorierna och forskningen har hjälpt oss att få en nyanserade bild av familjer och föräldrars förhållningssätt till de kvarvarande barnen och dödens plats i familjen. Vårt syfte var att ta reda på hur det kan se ut i familjen i Sverige. Utifrån vårt resultat som refererar till hela västvärlden anser vi oss kunna dra en parallell till Sverige, då Sverige är en del av västvärlden. Våra åsikter kan i vissa fall likna vårt analysmaterial men vi står fast vid att vi inte har stulit någon annans idéer.

Utifrån vår analys och den tidigare forskningen innebär syskonförlust en stor påfrestning för föräldrar och familjer. Vi har kommit fram till att föräldrars och familjers förhållningssätt skiftar och är komplext. Föräldrars förhållningssätt är styrande för hur familjen som helhet förhåller sig till sin förlust. Hur föräldrarna förhåller sig till sin sorg och sina kvarvarande barn styrs också av flera faktorer. Det är viktigt att ha i åtanke, när det gäller föräldrars förhållningssätt, att det är en extrem situation att förlora ett barn. Systemteorin lyfter fram betydelse av familjens sammanhållning, vikten av kommunikation och det psykosociala skyddet för individen. Emotionsteorin belyser vikten av känslor och deras komplexitet. Döden är förnekad i vårt samhälle och måste integreras i vår vardag enligt det esoteriska perspektivet. Teorierna förklarar vårt resultat med att en naturlig följd av syskonförlust är en känslomässig instabilitet. I denna förlust är det viktigt att göra barnen delaktiga. Det är lika viktigt som svårt att göra barnen delaktiga idag utifrån hur vi är socialiserade. Vi är inte endast en produkt av vårt sociala arv. Emotionsteorin menar att känslorna ska leda oss rätt men människan är en del av en kontext, där det finns både inre och yttre påverkan. Förstärks det olämpliga sätten att hantera förlusten som framgår av analysen på grund av att vi socialiseras fel? För oss framstår det som centralt hur vi har socialiserats till att förhålla oss till känslor, förluster och döden. När familjer skjuter undan känslor och slutar att kommunicera är det ett försök till att upprätthålla en normalitet och för att skydda sig själva. Vi tror att det bland annat beror på att vi från barnsben får höra saker som när vi trillar och slår oss ”det gjorde väl inte så ont?!” ”här ta en glass så blir det bättre”. Vi får också lära oss om döden främst genom skräckhistorier, spöken och Halloween. Hur kan då döden bli något

som vi lär oss av och berikar vårt liv till att leva fullt ut? För oss verkar det som det psykosociala skyddet som familjen är till för inte fungerar som det ska.

Teorierna och forskningen i analysen påvisar dödens naturlighet i vår vardag samt vikten av kommunikation vid förlust. Vår upplevelse är att sådant som är jobbigt och svårt i vardagslivet är det överlag svårt att dela med sin omgivning idag. Medmänniskor blundar för andras problem för vi vet inte hur vi ska *förhålla* oss till dem. Hur ska vi då kunna prata om döden? Kan det moderna stressade samhället med slogan "the show must go on", med bristerna i vår socialisering leda till att vi inte vågar möta existentiella frågor? Vår analys lyfter fram vikten av en livsfilosofi, hur det stärker människor i sorg. I dagens Sverige är det vår uppfattning att många människor inte har någon tro/livsfilosofi. På ett sätt ser vi det inte som något negativt för ingen av oss tror på att uteslutande tilldyrka något specifikt. Däremot känns det relevant, sett utifrån resultatet, att lyfta fram diskussionen i dagens Sverige kring hur människor i samhället ser på livet. Det är inte för inte som bokhandeln svämmar över av litteratur med personlighetsutveckling och österländsk livsåskådningsfilosofi. Vi människor verkar vara i behov av att ha en utgångspunkt i livet som vi kan komma tillbaka till. Oavsett hur vi väljer att definiera den, för det är upp till varje individ, är det något som behöver lyftas upp till diskussion idag. Så vi inte springer genom livet på grund av rädslan av vår egen död som ändå är ofrånkomlig, vilket är vad vår analys antyder. Istället ska vi njuta av livet och ta vara på nuet. Något som idag är svårt i vårt moderna samhälle. Vi upplever det också som mindre accepterat att idag bekänna sig till en tro. Det kanske inte är så konstigt då religion idag många gånger missbrukas. Pratar vi om religion pratar vi om fundamentalister och fanatiker eller så rör det negativa handlingar i religionens namn. Det finns ju faktiskt något där emellan. Resultatet visar dock på nyttan med vad en existerande livsfilosofi kan göra. Den kan berika våra liv, minska vardagsstressen, gör att vi kan ta vara på det viktiga i livet och förbereda oss för döden.

Vad som framkommer av analysen är att förlusten är påfrestande för familjesystemet men sorgearbetet behövs för att läka våra sår. Förluster kommer alltid att drabba oss och göra ont men sorgen behöver inte bli så stor och förlamande om vi från början lär oss att förhålla oss på ett bättre sätt.

Resultat av intervjuer

Nedan kommer vi att presentera vårt intervjuresultat. Först kommer vi att presentera de tre familjerna. Sedan har vi valt att dela upp resultatet i tre teman; Samhälle, Familj och Föräldrar. Under Samhälle kommer vi att presentera dödens plats och hur omgivningen kring familjerna har reagerat. Under Familj kommer vi att presentera deras förhållningssätt till sin förlust. Föräldraavsnittet innehåller dels föräldrarnas förhållningssätt till sina kvarvarande barn men även ett avsnitt om barnens delaktighet samt föräldrarnas sorg.

Presentation av familjerna

Vi bad familjerna beskriva hur och när deras barn dog samt hur gammal han eller hon var. Under presentationen kommer vi att citera familjerna vad de svarade på den frågan. För att öka familjernas anonymitet har vi valt att ge dem andra namn.

Familjen A består av mamma Anna och pappa Arne. De har barnen Anders, 16 som bor hemma samt Amelia, 33, Adam, 30 samt Anton, 20 som har eget boende.

Annika – min dotter fick återfall i leukemi feb. 05. Sjukdomen fick ett hastigt förlopp, hon miste syn och hörsel natten till den 15 mars hade hon dåliga värden pga. cytostatikan, hade dåliga kaliumvärden, svampinfektion, dålig syresättning till blodet. Hennes hjärta stannade. De satte igång återupplivning och lyckades men på väg till IVA stannade hjärtat igen och återupplivningen misslyckades. Annika var 22 år.

Familjen B består av mamma Berit och pappa Bertil. De har barnen Bosse född 1966 samt Bea född 1971.

”Bea dog 1984 (nov.) 13 år gammal”

Familjen C består av mamma Christina och pappa Christer. De har barnen Cecilia, född 1989, Carl född 1996, Christian född 1997 samt Christoffer född 2006.

”Carl var 8 år 25 dagar när han dog, den 25 februari 2004.”

Dödens plats i familjen

Vi har i vår intervju velat få fram hur familjen har kommunicerat med sina barn om döden. Familjerna har både nämnt allmänt och specifikt hur de samtalat inom familjen med de friska syskonen. De nämner även att de samtalat med sitt sjuka barn. Familjen B tar upp att andra familjer som drabbas av en förlust gärna kommer till dem och pratar om sin egen sorg då de menar att *”...ni vet ju vad det handlar om”*. Familjen B skriver även att de har pratat med sina barn vid tillfällena när någon dött eller om ett djur har dött. Familjen C har pratat med sina barn om vad de tror händer efter döden samt själva berättat vad de tror. I sina förklaringar har de försökt att inte påverka barnens syn, men vet inte om de har lyckats. Cecilia och Christian tror att deras bror *”Carl är någonstans och spelar fotboll och schack”*. Familjen A tyckte att det kändes lite lättare att prata med de två äldsta barnen som var vuxna än med de andra två. I familjen B var Bosse tolv år när de berättade för honom att Bea kanske skulle dö av sin sjukdom. Familjen B är de enda som nämner att de har pratat med det sjuka barnet om döden. Fast inledningsvis gjorde de inte det

...försökte jag närma mig tankar om döden – hon slog bort det. Hon förstod naturligtvis själv vad som kunde hända...1984 fick vi slutgiltigt besked om att möjligheter att överleva var borta. Då sade jag ”Sjukdomen är starkare än du.” Efter det tystnade hon mig alltid varje gång jag närmade mig temat.

Vi avslutar detta tema med familjen B: *”Vi har lärt oss alldeles för mycket om livet. Priset är för högt”*.

Omgivningen

Familjerna har själva fått definiera vad omgivningen är. För familjen B var det 23 år sedan deras dotter dog och ibland berättar de för nya bekanskapen om Bea, men inte för alla. De skriver att släktingar och vissa grannar pratar naturligt om Bea. *”Den som ”var med” 1984 minns henne. Man nämner henne ibland. Hon är en person som saknas.”* Familjen B berättar även att på den tiden var inte personalen på sjukhuset noga med att låta barnen förstå vad för sjukdom de hade samt inte heller hur farlig den var. De nämner dessutom att Beas bror Bosse inte fick någon särskild uppmärksamhet eller hjälp i skolan efter hans förlust. För familjen A och C ligger förlusten närmare i tiden. De tar upp att deras vänner har varit förstående och fantastiska på att ställa upp. En del vänner har dock försvunnit för familjen C men de har även fått nya vänner i samband med deras förlust. Familjen C skriver *”min familj har väl inte stöttat som jag hade hoppats och trott på”*. Familjen A tycker att deras släkt har varit lika

stöttande som vännerna, men ”bekanta har det varit svårare med, en del drar sig undan helt, man märker när man är i tex affären att en del går omvägar medan andra ger spontan kram tex”. Avslutningsvis säger familjen C ”nu är det väl fler som tror att det har blivit lättare med åren men det blir det ju inte”.

Familjens förhållningssätt

I förhållningssätt lägger vi familjens kommunikation, deras förhållningssätt till den döde i vardagen samt deras relationer inom familjen. De tre familjerna har gemensamt att de pratar/älskar väldigt mycket både tillsammans, enskilt och med andra. Familjen A skriver att de naturligtvis har pratat om sjukdomen men det som har varit lättare att prata om är deras syster och dotter. Barnen kan ringa hem för att prata och gråta. Anna tycker att det har gått bra. När barnen har behövt prata så har hon kunnat stötta och lyssna. Familjen B skriver att de har blivit många vardagliga samtal genom åren men även en del minnen och förklaringar av konstiga reaktioner. I familjen C försöker de vara öppna och berätta hur de mår. De skriver även ”att alla samtal är/var ju inte nattsvarta...”. Förutom att samtala tar familjen B upp andra förhållningssätt som att tåga, promenera, kroppskontakt och närhet. ”Iaktta varandra – vem har det värst?”

Både familjen B och C skriver om barnets grav. Att den alltid ska vara vacker och att det ska finnas ljus på graven samt ha tid för samtal vid graven. Carls bror Christian åker förbi och tittar till graven när han är ute med kompisar. Familjerna tar även upp att Bea och Carl är en del i deras vardag. De gör det genom vardagliga kommentarer om dem, när de minns tillbaka till händelser, porträtt som står framme samt att se andra personer som påminner om dem. ”Just nu jämför man ju Christoffer med vad de andra barnen gjorde vid samma ålder och Carl och Christoffer är ju väldigt lika så där blir det ju lite extra.” Både familjen B och C berättar att de funderar över vad Carl och Bea skulle tycka och tänka om de var med. Familjen B filosoferar om hur det skulle vara om Bea vore i livet. ”Vilket yrke hade hon valt? Familj?” De uttrycker sin stora saknad. Familjen B skriver ”arbete och vardag bäst, helger sämst.”

Vi bad familjerna att berätta om de uppfattar att deras inbördes relationer i familjen har förändrats och i så fall hur. Alla tre familjerna tar upp att deras relationer har förändrats efter deras förlust. Det gemensamma är att de alla uppfattar sig ha kommit närmare varandra. Familjen C säger att Christian och Cecilia har kommit varandra närmare trots deras ålders skillnad på åtta år. Familjen A berättar att de är mer rädda om varandra och frågar oftare hur den andre mår och liknade. Familjen C skriver ”...vi värdesätter nog stunden mer, försöker att inte bara springa på i ekorrhjulet.” Familjen B nämner att under Beas sjukdomstid kom de överens om att Bosse skulle vara som vanligt mot henne. ”Det höll han fast vid under de sex år hon var sjuk.”

Föräldrars förhållningssätt

Förhållningssättet beskrivs på följande sätt av familjerna. ”Har man drabbats av en katastrof är man inställd på att en ny katastrof kan vara nära” säger familjen B. Alla tre familjer tar upp att efter deras förlust är de mer oroliga för sina kvarvarande barn och att de ska råka ut för något farligt. Även Bosse som nu har egna barn försöker skydda dem från allt som kan vara farligt. Christina tar även upp att hon försöker välja sina konflikter med barnen ”ibland behåller man nog lite för sig själv för att man ser ju att Christian blir så bekymrad när vi är ledsna”.

Anna och Arne har anpassat sig efter barnen och tagit det i deras takt när det gäller frågor och sorgearbete. De har berättat och svarat på de frågor som barnen har haft. Anna menar att hon

har varit stark när barnen har behövt henne och sen har hennes smärta kommit efteråt. Hon har upplevt det som svårt *”det är inte alltid så lätt när man knappt fattar det själv”*. Berit och Bertil försökte få Bosse att prata, vilket han inte ville. Det blev besvärande för honom och han flyttade hemifrån tre år efter Beas död för att vara ostörd en tid. Efter det kunde de samtala. När han sedan träffade sin fru kom han hem och pratade mycket om Bea och döden. *”Barnbarn har fått lära sig att de ”har” en faster som är död”*. De visar bland annat bilder för att berätta om henne. Christer och Christina nämner Cecilia som de menar håller mycket inom sig själv och att de ibland försöker *”vara där och ”skrapa” på hennes känslor men det är väl inte lätt i den åldern”*. Vidare säger de att de måste fortsätta att *”leva”* för de har ansvar för sina barn och att *”man lär sig bara att leva ett hyfsat bra liv med sina barn”*.

Barns delaktighet vid förlust

”Delaktigheten har varit väldigt stor med 3 av 4 barn. Den yngste har inte pratat så mycket själv utan bara när jag har tagit upp och frågat.” Detta skriver familjen A. Familjen B skriver att Bosse var 18 år när Bea dog och var inte hemma vid dödsögonblicket. Han var på läger och blev hämtad så snart de kunde. Han hamnade i chock tillsammans med övriga familjen under de första månaderna. Efter det höll han sin sorg för sig själv. Vid andra dödsfall kunde de prata om Bea. Christian och Cecilia var med sina föräldrar på sjukhuset en del av tiden. Carl fick sedan komma hem över natten *”så att vi i lugn och ro fick packa hans ryggsäck och ta farväl (men den tiden är ju aldrig nog lång)”* och då var barnen med hela tiden.

Anders var inte med och tog farväl på sjukhuset, de andra var där *”dom hade svårt att släppa taget”*. Bosse var med till patologen *”...och satt hos Bea. De gjorde i ordningen henne och tände ljus – ett litet vackert rum ”för anhöriga”*. Där var vi en god stund.” I alla familjer så deltog alla barnen vid begravningen. I familjen B var det Bosse som formulerade dödsannonsen. Familjen C skriver att barnen var *”väldigt delaktiga och det kom naturligt för dem, det var inget som vi tvingade dem till”*.

Sorgen

Christina skriver att hon och Christer sörjer olika. Christer pratar mera och Christina känner sig mer arg, irriterad och håglös. Det tar även Berit upp, när hon försökte tänka kände hon att bitterheten och aggressivitet låg i vägen. Hon kände sig både ömtåligare och skörare samtidigt som hon var starkare. Anna skriver:

Annika fick ALL (akut lymfatisk leukemi) i februari 2000 fick behandling i 2 år blev frisk. Hon fick fast jobb, tog körkort, skaffade bil, flyttade hemifrån, reste utomlands fyra gånger, jag känner att hon fick gjort allt hon ville och önskade på så kort tid. Det är jag så glad över, det har hjälpt mig mycket i sorgearbetet.

Christina skriver att hon skjuter undan sin sorg när hennes barn behöver tröst. Hennes barn hjälper henne genom att bara finnas. *”Livet blir lite lättare då.”* Berit skriver: *”Inuti finns döden och sorgen som trogna följeslagare. Efter 10 år har sorgen omvandlats till ett vemod och en saknad.”*

Analys av intervjuer

De döda barnen är ständigt närvarande i familjens vardag, genom besök vid graven, minnen och porträtt som står framme. En kluvenhet finns inom familjernas förhållningssätt och en livskunskap är nådd.

Öppenhet

Vårt resultat visar att det finns en öppenhet kring sin förlust och döden i allmänhet inom familjerna. Familjerna skriver att de har samtalat med sina barn om vad som händer vid döden, både före och efter barnet dog. Ur det esoteriska perspektivet beskrivs öppenheten kring döden som viktig. Det gör att barnen kan fortsätta ha ett öppet förhållningssätt som de har i sig naturligt från början. Två av familjerna har försökt vara öppna om den förestående döden med sitt sjuka barn både verbalt och icke verbalt. Samma perspektiv säger att även små barn vet när de ska dö därför är det viktigt att kommunicera om det så att både den döende och familjen kan släppa taget. Till viss del är familjerna öppna mot omgivningen om sin förlust. De har fått varierande reaktioner ifrån släkt, vänner och bekanta, vissa har gett stöd andra har dragit sig tillbaks. Omgivningens rädsla beror ofta på sin egen rädsla för döden enligt esoteriken (se ovan s.15-16). Familjen visar på ett öppet klimat då de kommunicerar verbalt och icke verbalt om sina känslor och tankar. Enligt familjesystemteorin, nedan kallad systemteori, är det detta som krävs för att en familj ska fungera som system (se ovan s.10). I stort sett har alla barn i vårt resultat varit delaktiga i förlusten både vid förberedelser och vid avsked. Barn bearbetar sin sorg snabbare än vuxna och det är därför viktigt att låta dem vara med från början. Vi vuxna ska vara stöd till barnen i deras sorg enligt emotionsteorin. Samma teori menar att det är viktigt att skapa plats för sorgen annars hämmas vi i livet. (se ovan s.14) Forskningen bekräftar detta och menar att barns deltagande kring döden är positiv. Utestängs barn kan de leda till oralistiska fantasier hos barnen som kan finnas kvar livet ut. (Bowen, 2004)

Skydd

Enligt emotionsteorin är sorgen en av de känslorna som gör att vi bryr oss om och värnar om våra nära och kära. Känslorna drabbar oss ofreflekterat vilket gör att det inte alltid är så konstruktiva. (se ovan s.14) När respondentfamiljerna redan har drabbats av en förlust blir föräldrarna oroliga för sina kvarvarande barn och vill skydda sig mot en ny katastrof. Föräldrarnas reaktion att skydda sina barn är naturligt då systemteorin menar att familjen ska fungera som ett psykosocialt skydd för individen. I familjerna kan tecken på transaktionsmönster som inte riktigt är adekvata för situationen vara, överbeskydd. Ett exempel från våra familjer är det barn som valde att flytta hemifrån då föräldrarna skriver att det blev för mycket för honom. (se ovan s.10-13) Hur föräldrar sörjer beror enligt forskningen bland annat på hur omgivningen stödjer föräldrarna. Emotionsteorin menar att sörjande föräldrar kan ha lika stort behov av stöd som ett litet barn. (Schwab, 1997; se ovan s.14) Föräldrars hantering av sin sorg påverkar hur barnen hanterar sin förlust enligt forskningen och systemteorin (Schwab, 1997; se ovan s.13). Det finns en föreställning i den västerländska kulturen att föräldrar alltid måste visa sig starka inför barnen. (se ovan s.11) Flera av föräldrarna håller igen med sin sorg och sina känslor när barnen behöver deras stöd. I en av familjerna har det varit svårare att prata med de yngre i familjen. Det yngsta barnet var inte heller med och tog farväl vid dödsögonblicket. Vår forskning visar på att föräldrar har dålig kunskap om barns sorg (Hare & Skinner, 1988). Den visar också att förlora ett syskon under ungdomstiden är speciellt känsligt under den utvecklingsfasen (Horsley & Patterson, 2006). I två av familjerna där föräldrarna varit öppna har inte ungdomarna varit villiga att dela med sig av sina känslor. Ett

av de kvarvarande syskonen har själv fått barn och skyddar nu själv sina egna barn. Forskningen visar på vikten av att samhällets sociala nätverk stödjer barnen när föräldrarna sörjer (Schwab, 1997). Familjerna i intervjun ger exempel att det är svårt då skola, vänner och familj har tagit avstånd ifrån dem efter förlusten. En av familjerna berättar att personalen inte ville låta det sjuka barnet få veta hur allvarlig deras sjukdom var.

Livskunskap

Forskningen och emotionsteorin säger att förlora en familjemedlem innebär mer än att förlora en person. Det är en förlust av drömmar och en framtid. (Schwab, 1997; Walsh & McGoldrick, 2004; se ovan s.14) För familjerna har förlusten inneburit en kunskap om livet vars pris har varit alldeles för högt. Detta har lett till att de värdesätter stunden mer tar det lugnare, känner sig närmare varandra och lever ett så bra liv som möjligt efter rådande omständigheter. Tiden läker inte alla sår utan döden och sorgen finns som trogna följeslagare. Även efter tio år upplever en av familjerna att de finns ett vemod och saknad. Forskningen bekräftar det våra familjer säger och menar att kommer föräldrarna stärkta ur förlusten upplever de att de klarar vad som helst. Sorg är en livslång process. (Schwab, 1997) Det bekräftar av emotionsteorin som menar att möta känslor gör oss till starkare och djupare människor (se ovan s.14). Det esoteriska perspektivet beskriver det som att döden är en del av livet, det är viktigt att kunna acceptera döden och inte vara rädd för den. (se ovan s.15-16).

Diskussion kring intervjuer

I vår analys framgår att föräldrarna har ett övervägande öppet förhållningssätt till sina kvarvarande barn vid förlusten. Familjen som helhet visar på en stark sammanhållning. Samtidigt visar föräldrars och familjernas förhållningssätt att det inte alltid går att vara rationell när känslor är involverade. Förlusten har medfört en ökad livskunskap både på gott och ont. Vi anser att vårt resultat och vår forskning har bekräftat vår förståelse att nyckeln till förändringen av dödens plats i familjen är vuxnas förhållningssätt till barnen. Först måste ändå förändringen ske hos de vuxna, vilket vi ser som det svåra.

De föräldrar som vi intervjuade var öppna mot sina barn och ändå var det några av barnen som inte ville dela med sig av sina känslor. Vi finner detta motsägelsefullt. Beror det på att öppenheten inte var naturlig från föräldrarnas sida och att barnen kände av det? Eller beror det på att barnen får olika budskap? I hemmet är alla öppna kring syskonets död, men utanför familjen möter barnen tystnad och bortvända blickar. Sedan har vi också ungdomsproblematiken. Ett av barnen i varje familj har varit i tonåren vid sitt syskons död. Föräldrarna i de olika familjerna har förhållit sig olika till dessa ungdomar. Alla har varit jämgamla men en av ungdomarna har varit "minstingen" i sin familj och vi upplever att han står lite utanför familjens förlust. Här kan vi skönja betydelsen av de kvarvarande barnens plats i syskonskaran som forskningen tar upp men som vi inte haft utrymme för att diskutera i denna uppsats. Kan det vara så att föräldrar som är uppfostrade med ett öppet förhållningssätt till döden ändå väljer/har svårt för att göra sina barn delaktiga? Beror det på att deras egen erfarenhet av döden var skrämmande? Eller att deras föräldrar var öppna men inte kunde hantera sina barns sorg? Kan det vara så att omgivningens budskap gör individen osäker på sin instinkt?

Familjerna har kommit till insikt med vad som är viktigt i livet men först efter att de ställts inför en förlust av ett barn. Vore det naturligt för oss att göra döden till en del av livet kanske fler skulle komma till denna insikt innan och utan att behöva ställas inför en förlust. Det kan tänkas leda till ett lugnare och mer harmoniskt samhälle och bara genom det enkla förhållningssättet att göra något högst naturligt till en del av vår vardag. Utifrån den positiva bild

som vi ändå tycker att familjerna förmedlar ser vi ljus på möjligheten att förändra förhållningssättet i samhället och göra förluster och döden mindre främmande och skrämmande. Vad väntar vi på och var börjar vi?

Sammanfattande avslutning

Vi tycker att vi har fått viss kunskap om dödens plats i familjen i Sverige då den selektiva forskningsöversikten och intervjuundersökningen beskriver likartat hur föräldrar kan förhålla sig till sina kvarvarande barn. De svarar även på hur familjer kan förhålla sig till förlusten av ett barn. Vi konstaterar att förhållningssättet till döden är kluvet. Resultatet trycker på vikten av att ha ett öppet förhållningssätt. I de familjer vi intervjuat har ett ganska öppet förhållningssätt förekommit. Dock finns där tendenser till ett tillslutet förhållningssätt vilket även är det övervägande förhållningssättet som beskrivs i den selektiva forskningsöversikten. Systemteorin belyser vikten av familjens sammanhållning när den ställs inför en förändring. Emotionsteorin tydliggör känslornas betydelse när människan ställs inför död och förlust samtidigt som den beskriver hur komplexa känslor är och hur de inte alltid underlättar för oss. Esoteriken bekräftar resultatet och menar att döden är främmande för människan i västvärlden idag. Barn måste inkluderas bättre vid svåra händelser i vardagen. Esoteriken belyser också resultatet som antyder att tillgång till en uttalad livsfilosofi underlättar för människan vid förluster och berikar våra liv. Religion är något som forskningen lyfter fram som ett stöd för familjer som förlorar ett barn. Forskningen poängterar också vad författarna kommit fram till som det kritiska kring döden att hur vi socialiseras är centralt för hur vi hanterar döden och förluster. När omgivningen är frånvarande och i de fall när livsåskådningen inte är uttalad hos individen, hur ska vi då kunna hantera förluster?

Härmed anser vi att vi har svarat på våra frågeställningar. Dock är en brist i denna uppsats att vi fick få respondenter till intervjuundersökningen. Med fler respondenter tror vi att vi kunnat generalisera bättre kring resultatet om vilken plats döden har i familjen i Sverige. Det saknas också en teori för att belysa kommunikationens betydelse. Därför är vårt förslag till fortsatt forskning en undersökning om kommunikationens roll vid död och förlust analyserat utifrån kommunikationsteori. Det skulle även vara intressant att göra en liknande undersökning men sett utifrån barns perspektiv. Då vikten av en livsfilosofi här har framhävts skulle det också vara intressant att undersöka vilken plats olika livsåskådningar idag har i människors liv och hur det påverkar dem. Denna uppsats aktualiserar också fortsatt forskning kring sorg och förlust och människors förhållningssätt till detta. Ytterligare studier behövs för att mer ingående skildra svenska förhållanden kring döden. Vad ska egentligen till för att döden ska bli en synlig del i vardagen?

Referenser

Böcker

- Ariés, Philippe. (1978). *Döden. Föreställningar och seder i Västerlandet från medeltiden till våra dagar*. Stockholm: Tiden.
- Bergström, Lars. (2004). *Döden, livet och verkligheten*. Stockholm: Thales.
- Björklund, Lars., & Eriksson, Bernt. (2000). *Barnet i möte med livets mörka sidor*. Stockholm: Verbum.
- Bowen, Murray. (2004). *Family Therapy in clinical practice*. Lanham, MD: Rowan & Littlefield Publishers, Inc.
- Dyregrov, Atle. (1990). *Barn i sorg*. Lund: Studentlitteratur.
- Dyregrov, Atle. (1999). *Små barns sorg*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Edvardsson, Gudrun. (1985). *Barn i sorg, barn i kris - hjälp till bearbetning genom korttidsterapi*. Stockholm: Natur och kultur.
- Fanos, Joanna H. (1996). *Sibling Loss*. Mahwah, NJ. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Foster, Sis. (1990). *Barn, Död och Sorg. Om barn i sörjande familjer*. Stockholm: Nordstedts.
- Fyhr, Gurli. (2003). *Hur man möter människor i sorg*. Stockholm: Natur och Kultur.
- James, John W., & Friedman, Russell. (2004). *Sorgbearbetning. Ett handlingsprogram för känslomässig läkning vid dödsfall, separationer och andra förluster*. Stockholm: Svenska institutet för sorgbearbetning.
- Jewett Jarratt, Claudia. (1994). *Barn som sörjer. Att hjälpa barn att klara av separationer och förluster*. Göteborg: Slussen.
- Kvale, Steinar. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kübler-Ross, Elisabeth. (1974). *Samtal inför döden*. Stockholm: Bonnier.
- Kübler-Ross, Elisabeth. (1978). *Döden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Kübler-Ross, Elisabeth. (2003). *Döden är livsviktig*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Kåver, Anna. (2006). *KBT i utveckling. En introduktion till kognitiv beteendeterapi*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Larsson, Sam. (2005). Teori, metod och empiri. I Larsson, Sam., Lilja, John. & Mannheimer, Katarina. (Red.) *Forskningsmetoder i socialt arbete*. (s.19-38) Lund: Studentlitteratur.

- Larsson, Sam. (2005). Kvalitativ metod – en introduktion. I Larsson, Sam., Lilja, John. & Mannheimer, Katarina. (Red.) *Forskningsmetoder i socialt arbete*. (s.91-128) Lund: Studentlitteratur.
- Minerva Frostegren, Louise. (2000) *Genom döden*. Stockholm: Prisma.
- Minuchin, Salvador. (1999) *Familjer i terapi. Strukturell familjeterapi i teori och praktik*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Nelson Goff, Briana S., & Schwerdtfeger, Kami L. (2004). The Systemic Impact of Traumatized Children. I Don R. Catherall, *Handbook of stress, trauma, and the family* (s.179-202). New York, NY: Brunner-Routledge.
- Olander, Maria. (1987). Dikt I Olander, Gunilla. *Aldrig ge upp! Boken om Maria*. Johanneshov: Hammarström & Åberg.
- Runfors, Miriam., & Wrangsjö, Björn. (2000). *Familjemönster. Att förstå och beskriva familjer ur systemperspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Schjödtt, Borrik., & Egeland, Thor Aage. (1994). *Från systemteori till familjeterapi*. Lund: Studentlitteratur.
- Sohlberg, Peter., & Sohlberg, Britt-Marie. (2001). *Kunskapens former. Vetenskapsteori och forskningsmetod*. Stockholm: Liber.
- Walsh, Froma., & McDoldrick, Monica. (2004). When a Family Deals With Loss: Adaptational Challenges, Risk and Resilience. I Don R. Catherall, *Handbook of stress, trauma, and the family* (s.393-415). New York, NY: Brunner-Routledge.
- Worden, William J. (1996). *Children and Grief*. New York, NY: Guilford Press.

Artiklar

- Bowlby-West, Lorna. (1983). The impact of death on the family system. *Journal of Family Therapy*, 5, 279-294.
- Crehan, Geraldine. (2004). The surviving sibling: The effects of sibling death in childhood. *Psychoanalytic Psychotherapy*, 18, (2), 202-219.
- Davies, Betty. (1988). The Family Environment in Bereaved Families and Its Relationship to Surviving Sibling Behavior. *Children Health Care*, 17, (1), 22-31.
- Davies, Betty., McCown, Darlene., & Worden, William J. (1999). Comparing parent loss with sibling loss. *Death Studies*, 23, 1-15.
- Hare, J., & Skinner, D. (1988). A child bereavement training program for parents. *Early Child Development and Care*, 36, 31-48.
- Hindmarch, C. (1995). Secondary losses for siblings. *Child; care, health and development*, 21, (6), 425-431.

- Hogan, Nancy S., & Balk, David E. (1990). Adolescent Reactions to Sibling Death: Perceptions of Mothers, Fathers, and Teenagers. *Nursing Research*, 39, (2), 103-106.
- Horsley, Heidi., & Patterson, Terrance. (2006). The Effects of a Parent Guidance Intervention of Communication among Adolescents Who Have Experienced the Sudden Death of a Sibling. *The American Journal of Family Therapy*, 34, 119-137.
- Hutton, Claire J., & Bradley, Benjamin Sylvester. (1994). Effects of Sudden Infant Death on Bereaved Siblings: a Comparative Study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, (4), 723-732.
- Leon, Irving G. (1986) The Invisible Loss: The Impact of Perinatal Death on Siblings. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynecology*, 5, (1), 1-14.
- McCown, D., & Davies, B. (1995). Patterns Grief In young Children Following the Death of a Sibling. *Death Studies*, 19, 41-53.
- Mahon, Margaret M., & Page, Mae L. (1995). Childhood bereavement after the death of a sibling. *Holist Nurs Pract*, 9, (3), 15-26.
- Potts, Shirley., Farrell, Michael., & O'Toole, Janet. (1999). Treasure Weekend: supporting bereaved siblings. *Palliative Medicine*, 13, 51-56.
- Powell Maria. (1991). The Psychosocial Impact of Sudden Infant Death Syndrome on Siblings. *The Irish Journal of Psychology*, 12, (2), 235-247.
- Rosen, Helen. (1984-1985). Prohibition against mourning in childhood sibling loss. *Omega: Journal of Death and Dying*, 15, (4), 307-316.
- Ruth, Jan-Erik. (1991). Reliabilitets- och validitetsfrågor i kvantitativ respektive kvalitativ forskningstradition. *Gerontologica*, 5, (4) 277-290.
- Schwab, Reiko. (1997). Parental Mourning and Children's Behavior. *Journal of Counseling and Development*, 75, (4), 258-265.
- Wilson, Ruth E. (2001). Parents' support of their other children after a miscarriage or perinatal death. *Early Human Development*, 61, 55-65.
- Rapporter**
- Socialdepartementet. (1979). *I livets slutskede. Barn och döden*. Stockholm: Gotab.
- Socialstyrelsen. (2007). *Dödsorsaker 2004*. Källan finns hos författarna.
- Vetenskapsrådets. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Källan finns hos författarna.

Bilaga 1 – BREV TILL FÖRENING

Hej!

Stockholm 2007-03-14

Vi är två studenter som läser sista terminen på socionomlinjen på Socialhögskolan i Stockholm. Denna termin skriver vi vår C-uppsats, 10 poäng.

Syfte med uppsatsen är att undersöka dödens plats i samhället. Vi har valt att uppmärksamma detta ämne då förlust av anhörig är något alla drabbas av men vi upplever att förlusten och sorgen många gånger kommer i skymundan i dagens samhälle. Vi hoppas att få svar på hur och varför det ser ut som det gör kring döden i vårt samhälle idag. Vidare undrar vi vad samhällets förhållningssätt till döden idag betyder för nästkommande generation. Utifrån dessa funderingar vill vi göra en undersökning om familjers relationer vid förlust av barn/syskon. Samt föräldrars förhållningssätt till kvarvarande syskon vid förlust av barn.

Vi önskar att få kontakt med föräldrapar som har förlorat ett barn genom cancer samt har kvarvarande barn.

Via stödfrågor önskar vi få ta del av dessa föräldrar/familjers skriftliga berättelse.

För att undvika att de personer som skriver dessa berättelser tar skada, kommer vi under arbete med C-uppsatsen att utgå ifrån Vetenskapsrådets forskningsetiska principer som finns inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.

Det innebär att:

- Uppgifterna som samlas in kommer inte att användas för något annat syfte än för vår C-uppsats.
- Vi kommer att inhämta uppgiftslämnarens samtycke.
- Deltagandet är frivilligt och de som medverkar har rätt att avbryta sin medverkan. De som medverkar har rätt att själva bestämma om, hur länge och på vilka villkor de skall delta. De kan avbryta sin medverkan utan att det medför negativa följder för dem.
- Alla uppgifter om identifierbara personer kommer antecknas, lagras och avrapporteras på ett sådant sätt att enskilda människor inte kan identifieras av enskilda. Underlaget kommer att förstöras när uppsatsen är examinerad.
I C-uppsatsen kommer inte att finnas med namn på de personer som har deltagit i intervjuerna. Det kommer inte heller finnas med andra uppgifter som bidrar till att personerna går att identifiera.

(Uppgifterna är hämtade från Vetenskapsrådets hemsida www.vr.se)

Vi bifogar ett riktat brev till de personer som vill ingå i undersökningen. Har ni möjlighet kan ni skicka detta brev till dem som är intresserade, annars gör vi det så snart vi har deras kontaktuppgifter. Till de personer som brevet delges önskar vi att ni lämnar kontaktuppgifter till oss senast den 22 mars 2007. All kontakt med oss kan ske via mail, telefon eller post.

Med vänlig hälsning
Jessica Ericson

Maria Millqvist

Vid frågor kan ni kontakta oss på mail eller telefon: XXX

Bilaga 2 - BREV TILL FÖRÄLDRAR

Hej!

Stockholm 2007-03-21

Vi är två studenter som läser sista terminen på socionomlinjen på Socialhögskolan i Stockholm. Denna termin skriver vi vår C-uppsats, 10 poäng.

Syfte med uppsatsen är att undersöka dödens plats i samhället. Vi har valt att uppmärksamma detta ämne då förlust av anhörig är något alla drabbas av men vi upplever att förlusten och sorgen många gånger kommer i skymundan i dagens samhälle. Vi hoppas att få svar på hur och varför det ser ut som det gör kring döden i vårt samhälle idag. Vidare undrar vi vad samhällets förhållningssätt till döden idag betyder för nästkommande generation. Utifrån dessa funderingar vill vi göra en undersökning om familjers relationer vid förlust av barn/syskon. Samt föräldrars förhållningssätt till kvarvarande syskon vid förlust av barn.

Undersökningen kommer att gå till på följande sätt; vi önskar få de vuxnas skriftliga berättelse om ovannämnda. För att Ni ska kunna besvara detta kommer vi att ge Er stödfrågor som vi önskar svar på. Stödfrågorna kommer att bland annat behandla:

- Familjebakgrund.
- Kvarvarande barns delaktighet i förlusten av Ert barn.
- Kommunikation i familjen kring förlust av Ert barn/syskon.
- Relationer inom familjen samt med omgivning.

Vi kommer att sända underlaget per post som vi önskar att Ni svarar på innan den 18 april 2007. När det är ifyllt skickar Ni det tillbaka till oss med det förfrankerade kuvertet. Det finns möjlighet att få frågorna samt svara på dem via mail om det föredras. Det kommer att finnas en ömsesidig möjlighet att komplettera svaren via telefon.

För att undvika att Ni som skriver dessa berättelser tar skada, kommer vi under arbete med C-uppsatsen att utgå ifrån Vetenskapsrådets forskningsetiska principer som finns inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. Det innebär att:

- Uppgifterna som samlas in kommer inte att användas för något annat syfte än för vår C-uppsats.
- Uppgiftslämnarens samtycke krävs.
- Deltagandet är frivilligt och Ni som medverkar har rätt att avbryta Er medverkan. Ni har rätt att själva bestämma om och på vilka villkor Ni skall delta.
- Alla uppgifter om identifierbara personer kommer antecknas, lagras och avrapporteras på ett sådant sätt att enskilda människor inte kan identifieras av enskilda. Underlaget kommer att förstöras när uppsatsen är examinerad.
I C-uppsatsen kommer inte finnas med namn på de personer som har deltagit i intervjuerna. Det kommer inte heller finnas med andra uppgifter som bidrar till att personerna går att identifiera.

Vi hoppas att ni snarast kan återkomma till oss, senast den 28 mars 2007 om ni vill delta eller inte i denna undersökning.

Med vänlig hälsning

Jessica Ericson

Maria Millqvist

Vid frågor kan ni kontakta oss på mail eller telefon: XXX

Bilaga 3 - INTERVJUGUIDE

- a) Kan Ni beskriva vilka som ingår i Er familj med namn, födelseår samt kön:
- b) Vi skulle vilja be Er berätta om när Ert barn dog samt hur gammal var han/hon och när gick han/hon gick bort:
- c) Kan Ni beskriva hur de i Er omgivning förhåller sig till Er och Er familj efter Ert barns bortgång:
- d) Kan Ni beskriva hur Ni har kommunicerat med Era barn om döden:
- e) Kan ni beskriva hur Er familj har hanterat sorgen kring Er förlust:
- f) Kan Ni berätta om Era barns delaktighet i Er gemensamma förlust och sorg:
- g) Kan Ni berätta om Era andra barns delaktighet kring avskedet av Ert barn:
- h) Vill Ni berätta om hur Ni har samtalat med Era barn kring Er förlust:
- i) Upplever Ni att familjen och Era relationer inom familjen har förändrats efter Er förlust. Om så är fallet, kan Ni beskriva hur:
- j) Upplever Ni att Er relation till Era barn har förändrats. Om så är fallet kan ni beskriva hur och när:
- k) Kan Ni berätta hur Ni som föräldrar har förhållit Er till Era barns sorg i Er egen sorg:
- l) Vi skulle vilja att Ni berättar om Ert bortgångna barns plats i familjens vardag:
- m) Är det något som Ni vill berätta om som vi inte frågat om?